

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Особливості соціалізації дітей дошкільного віку у родині

Чорної Олени Олександрівни

Науковий керівник:

Пихтіна Н.П., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

Бобро Л.В., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Демченко Н.М., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: **Протокол № 7 від 27.11.24 р.**

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

_____

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Анотація

Кваліфікаційна робота виконана на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному – проаналізовані теоретичні аспекти соціалізації у психолого-педагогічній літературі. Вивчені погляди учених на роль сім'ї та її зв'язок з іншими соціальними інститутами у становленні дитини-дошкільника. Здійснений аналіз педагогічних умов сімейної соціалізації дітей-дошкільників.

На емпіричному рівні практично вивчені педагогічні умови сімейної соціалізації дітей дошкільного віку. З цією метою розроблена й реалізована програма констатувального педагогічного експерименту. Здійснений аналіз змісту і результатів дослідно-експериментальної роботи. Розроблена рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ї.

Ключові слова: соціалізація, спрямована та стихійна соціалізація, особливості соціалізації дошкільників в сім'ї, позитивні та негативні соціальні стереотипи поведінки у дошкільників, позитивні та негативні соціальні стереотипи поведінки у батьків дошкільників.

ПЕРЕКЛАД АННОТАЦІЇ І КЛЮЧОВИХ СЛІВ АНГЛІЙСЬКОЮ І РОЗМІЩЕННЯ У ДРУГІЙ ЧАСТИНІ ЛИСТА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Вивчення проблеми соціалізації у психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Роль сім'ї та її зв'язок з іншими соціальними інститутами у становленні дитини-дошкільника	13
1.3. Вітчизняна педагогічна теорія і практика про педагогічні умови сімейної соціалізації дітей-дошкільників.....	20
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	28
РОЗДІЛ ІІ. ПРАКТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї.....	30
2.1 Загальна характеристика програми та основних етапів педагогічного експерименту	30
2.2. Аналіз змісту і результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи.....	34
2.3 Рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов соціалізації дітей-дошкільників у родині.....	44
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	55
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Характерна для початку третього тисячоліття залежність розвитку суспільства від якості розкриття потенціалу кожної особистості, кардинальні трансформації у житті української спільноти спонукають науковців до глибинного аналізу проблеми соціалізації людини в сучасному світі, переосмислення особливостей її становлення у дошкільному дитинстві. Значення означеного періоду у розвитку дитини у закладенні первинних фізичних та психічних якостей, засвоєнні суспільних цінностей і норм, основ світогляду і загальної культури.

У зв'язку з цим особлива роль відводиться сім'ї, що є найважливішою соціальною інституцією соціалізації дошкільника. Вона забезпечує саморозвиток дитини, її творчу активність і самозбереження, спрямовує розвиток соціально та індивідуально значущих рис особистості, забезпечує успішне функціонування дитини як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довкіллі, що визначає сім'ю не лише оптимальною, а й незамінною формою відтворення суспільного життя, соціалізації дошкільника.

Низка законодавчих актів і постанов у галузі освіти (Закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України, Програма «Українська родина» та ін.) з очевидністю засвідчують, акцентування державної політики на якісних змінах принципів сімейної соціалізації дітей.

Проблеми соціалізації особистості розглядалися з філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних позицій. Серед учених, які суттєво вплинули на дослідження проблеми соціалізації, слід назвати Р. Бернса, Дж. Міда, З. Фрейда та ін. Загальній соціалізаційній проблематиці присвятили свої роботи М. Євтух, А.Капська, С. Литвиненко, Л. Міщик, С. Савченко, О. Сухомлинська та інші науковці.

Соціально-психологічні аспекти соціалізації з урахуванням вікових особливостей розкрито в працях І. Беха, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Кононко, І. Рогальської, І. Печенко, Т. Поніманської.

Особливе місце серед досліджень проблем соціалізації особистості займають роботи, присвячені соціалізації дітей, авторами яких є: Г. Беленька, А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, С. Курінна, С. Савченко, С. Сайко. Незважаючи на розширення напрямів досліджень загальносоціалізаційної проблематики, *соціальне становлення особистості в сім'ї на етапі дошкільного дитинства* ще не знайшло належної науково-методичної розробки. Актуальність проблеми соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ї зумовлена також необхідністю осмислення специфіки загострення цього аспекту у вітчизняних реаліях, де тривалі соціально-економічні трансформації, а тепер умови війни, руйнуючи матеріальну і духовну стабільність родини як первинної ланки суспільства, руйнують та нівелюють усталені механізми розвитку дитячої особистості, значно ускладнюють їх в умовах війни.

Тож, враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість у вітчизняній психолого-педагогічній науці стосовно дітей дошкільного віку в умовах сім'ї, нами обрано тему магістерської роботи: **«Особливості соціалізації дітей дошкільного віку у родині»**.

Мета дослідження полягає в окресленні та вивченні педагогічних умов сімейної соціалізації дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **дослідницькі завдання**:

- 1) проаналізувати сутність процесу соціалізації особистості як спеціального предмета наукового дослідження;
- 2) розкрити зміст соціалізації дитини в дошкільному віці та охарактеризувати роль соціальних інститутів у цьому процесі;
- 3) визначити особливості сімейної соціалізації дошкільника;
- 4) схарактеризувати особливості сімейної соціалізації дитини дошкільного віку та визначити педагогічні умови її оптимізації;
- 5) практично вивчити педагогічні умови сімейної соціалізації дитини дошкільного віку та розробити рекомендовану систему роботи з оптимізації соціалізаційного процесу дошкільника у родині.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації дитини у сім'ї.

Предмет дослідження – педагогічні умови сімейної соціалізації дитини дошкільного віку.

Для розв'язання завдань дослідження використано комплекс взаємодоповнювальних **дослідницьких методів**: *системний та функціонально-структурний аналіз і синтез* (для розгляду теоретичних підходів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо означеної проблеми; концептуальних характеристик соціалізації дітей дошкільного віку, її особливостей; для розкриття причиново-наслідкової зумовленості соціалізації дошкільників в сім'ї; *систематизації та узагальнення* опрацьованих матеріалів (для формування висновків).

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що:

- проаналізовані сутність і зміст соціалізації дитини в умовах родинного виховання,;
- проаналізовані теоретичні положення про детермінованість змісту соціалізації у сім'ї;
- систематизовано й узагальнено наукові дослідження про сутність та зміст соціалізації дошкільника в сім'ї.
- представлено особливості соціалізації дітей дошкільного віку у сім'ї та педагогічні умови оптимізації цього процесу.

Практичне значення роботи полягає у розробці й реалізації констатувального педагогічного експерименту; практичному вивченні педагогічних умов сімейної соціалізації дитини дошкільного віку та розробці рекомендованої системи роботи з оптимізації соціалізаційного процесу дошкільника у родині.

Впровадження результатів дослідження здійснювалось в межах участі у **трьох конференціях**:

1. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «*Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку*», Ніжин, **6 листопада**, 2023;

2. Регіональна науково-практична інтернет-конференція студентів, молодих науковців, педагогів-практиків, «Сучасне дошкілля: стан, актуальні проблеми, досвід», травень, 2024;
3. Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», Ніжин, 6 листопада, 2024

Публікацій двох статей за результатами участі у конференціях (*«Вивчення проблеми соціалізації дитини у психолого-педагогічній літературі», «Роль сім'ї та її зв'язок з іншими соціальними інститутами у становленні дитини-дошкільника»*), **розділу до колективної міжнародної монографії** здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності 012 «Дошкільна освіта» *«Науково-теоретичні підходи до розвитку і виховання дитини дошкільного віку» («Особливості соціалізації дітей дошкільного віку у родині»)*.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 81 сторінка, основного тексту – 63 сторінок, список використаних джерел охоплює 58 найменувань.

Розділ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СІМЕЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Вивчення проблеми соціалізації у психолого-педагогічній літературі

Дослідження соціалізації дітей досить розлогі й багатовекторні. Вони концентруються у великий міждисциплінарний сегмент, який об'єднує різні методології, теоретичні напрями, концепції, моделі, зв'язки, пов'язані з дослідженням проблем дитинства. Звісно, що найповніша й найбільш об'єктивна характеристика процесу соціалізації можлива лише внаслідок її міждисциплінарного дослідження.

Грунтовні наукові доробки філософів, соціологів, педагогів, етнографів, психологів, які досить різнобічно розглядали питання становлення та формування людини як повноцінного члена суспільства дали можливість у середині ХХ ст. виокремити теорії соціалізації як самостійні галузі дослідження.

За оцінкою О.Бобак, термін «соціалізація» ввели до наукового обігу Г. Тарда та Ф. Гіддінгса, які визначали її як процес, що здійснюється як завдяки стихійним впливам оточення, так і внаслідок цілеспрямованого суспільного впливу (сім'я, дошкільний заклад, школа, позашкільні центри та інші соціальні інституції), який має виховну спрямованість [11].

Багатозначний термін «соціалізація» тлумачиться науковцями, як сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає йому змогу функціонувати як повноправному члену суспільства. Соціалізація включає в себе не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані впливи (виховання

у широкому значенні слова), але й стихійні, спонтанні процеси, що так чи так впливають на формування особистості [32; 49].

А.Капська акцентує увагу на тому, що у процесі соціалізації індивіди не просто адаптуються до середовища і засвоюють наявні в ньому соціальні ролі та ідентичності, але й навчаються встановлювати, підтримувати і змінювати такі ідентичності, перетворюючи тим самим самих себе і навколишній світ» [22, с. 152].

Аналізуючи проблеми дитячої соціалізації, С.Курінна, акцентує увагу на тому, що сам термін «соціалізація» трактується двояко. З одного боку, розглядається «лише як процес засвоєння (присвоєння) і реалізації людиною соціального (норм, відносин, різноманітних проявів духовності), що протидіє, хоча одночасно і пов'язано, з індивідуалізацією». Так, подається цей термін у психологічній літературі [32].

З іншого боку, термін «соціалізація» трактується як реальний зміст дорослішання дитини, що реалізується в єдності процесу соціалізації-індивідуалізації, завдяки якому відбувається формування власного соціального як головного результату соціального дозрівання, у якому й здійснюється становлення індивідуальності суб'єкта активної творчої дії.

Під соціалізацією розуміють «процес входження до світу конкретних соціальних зв'язків і освоєння соціального як загальної характеристики людства. Це усвідомлення, освоєння («привласнення») дитиною соціокультурних досягнень суспільства і забезпечує індивідуалізацію, оскільки тільки в суспільних контактах, діалозі, «пробі» себе в соціальному, самовизначенні в соціокультурному просторі і розвивається самосвідомість. Тому чим більше підрастаюча людина соціалізується, тим більшою мірою вона індивідуалізується» [32; 33].

На думку А.Капської, основними сферами, в яких розгортається процес соціалізації, є *діяльність, спілкування та самосвідомість*. Перша сфера, яка потребує уточнення у контексті цього процесу, – це *діяльність*. За оцінкою науковця, саме в діяльності людина виражає себе як суспільний

індивід, проявляє особистісні смисли, виявляє самостійність, ініціативу, творчість та професіоналізм, засвоює нові види активності» [22]. Зі сказаного вище випливає, що діяльність – це процес динамічний, у ході якого і розвивається особистість.

Другою сферою розгортання соціалізації є сфера *спілкування*.

Психологічна наука трактує як специфічну форму діяльності і як самостійний процес взаємодії, необхідний для реалізації інших видів діяльності особистості. Водночас саме спілкування на різних етапах життєвого шляху стає основним каналом соціалізації особистості» [47, с. 43]. Б. Ананьев визначає спілкування як найважливішу соціальну потребу, без реалізації якої уповільнюється, а подекуди і зовсім припиняється формування особистості [47; 51]. Соціалізація особистості поза комунікацією, без співпраці й діалогу, без взаємодії та сприйняття людьми один одного неможлива [51, с. 44]. Адже соціально-психологічна компетентність та комунікабельність, якими наділений індивід, і є необхідними атрибутами діяльності. Завдяки спілкуванню відбувається поглиблене розуміння себе та інших учасників комунікативного процесу, збагачення змісту взаємодії та сприйняття людьми одне одного.

Сфера *самосвідомості* – третя сфера соціалізації – передбачає становлення «Я-концепції» індивіда як динамічної системи уявлень людини про себе, настанов, спрямованих на себе. До неї входять: образ «Я» – усвідомлення особистістю власних фізичних, інтелектуальних та інших якостей; самооцінка, потенційна поведінкова реакція, тобто ті конкретні дії, які можуть бути викликані образом «Я» та самооцінкою [6, с. 16]. «Я-концепція» виконує потрійну функцію: вона сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості; визначає характер і особливості інтерпретації набутого досвіду; слугує джерелом очікування відносно особистісної поведінки і самого себе. Позитивна «Я-концепція» визначається трьома факторами: «повною впевненістю в імпонуванні іншим людям, упевненістю

у здатності до того чи того виду діяльності та почуттям власної значущості» [6, с. 32].

Як зазначає І. Рогальська сучасна дослідниця засад соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, у вітчизняних філософсько-психологічних концепціях було започатковане розуміння і суперечностей у самих основах соціального життя, і неправомірності заперечення того, що зростаюча особистість не просто відчуває потребу, а й постійно прагне бути активним суб'єктом власного життя. Роль, відведена соціалізації й вихованню, таким чином, полягає в тому, щоб не стримувати, а навпаки допомагати дітям проявляти власну унікальність у нормативній поведінці [48, с. 271].

Процес соціалізації особистості відбувається у соціальному середовищі завдяки механізмам інтеріоризації та екстеріоризації через формування соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом. Таке зосередження уваги на особистісному аспекті та на активній позиції особистості в цьому процесі на думку І. Рогальської є значущим у розробці проблеми соціалізації, що вивчається педагогікою, яка завжди використовувала і синтезувала наукові здобутки психологічної науки [49, с. 33].

Найбільш ґрунтовною й концептуальною, за оцінкою О. Бобак є розроблена теорія соціалізації А. Мудрика, який тлумачить поняття соціалізації як «процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом» і подає його як сукупність чотирьох складових:

- стихійної соціалізації у процесі стихійної взаємодії людини із суспільством та стихійного впливу на неї різних, зазвичай різноспрямованих обставин життя;
- відносно керованої соціалізації у процесі та результаті впливу з боку держави на обставини життя тих або тих категорій громадян;
- відносно соціально контрольованої соціалізації у процесі плано-мірного створення суспільством і державою умов для виховання людини;

– більш або менш свідому самозміну людини [11].

А.Капською запропоновано п'ять підходів до вивчення педагогічної характеристики цього поняття:

1. Соціологічний. Соціалізація розкривається як процес засвоєння дитинством творчого потенціалу культури, як механізму соціального наслідування, що передбачає і стихійні впливи середовища, і цілеспрямоване виховання та навчання.

2. Факторно-інституційний. Соціалізація визначається як сукупність дій факторів, агентів та інститутів соціалізації.

3. Інтеракціоністський. Найважливішою домінантою соціалізації є міжособистісна взаємодія, спілкування, без якого становлення особистості не можливе.

4. Інтеріоризаційний. Соціалізація передбачає засвоєння особистістю норм, цінностей, настанов, що виробило суспільство. Як наслідок, особистість виробляє систему внутрішніх регуляторів, форм поведінки.

5. Інтраіндивідуальний. Соціалізація не вичерпується адаптацією до середовища, а є творчою самореалізацією особистості, перетворенням себе, самовдосконаленням [22, с. 43].

Необхідність з'ясування сутності процесу соціалізації у педагогічному контексті вимагає уточнення деяких параметрів його значущості для освіти особистості. Так, І. Рогальська переконана, що «соціальне становлення особистості передбачає взаємозв'язок соціалізації, індивідуалізації та виховання як діалектичного поєднання факторів соціалізації та виховання в освітньому просторі розвитку особистості.

І. Рогальська припускає існування механізму опанування культури суспільства, включення особистості до соціальної практики, який, відповідно, забезпечить соціокультурне становлення підростаючої особистості. Цей механізм забезпечує процес – виховання [49].

Термін «виховання» тлумачиться багатозначно. Його розглядають як суспільне явище, діяльність, процес, цінність, систему, дію, взаємодію тощо.

Окрім того, дослідники розглядають виховання у широкому соціальному значенні, окреслюючи цим поняттям вплив на людину суспільства загалом, тобто фактично ототожнюючи соціалізацію і виховання[40; 52].

На думку І.Беха, виховання як суспільне явище історично виникає як певний механізм, сторона, елемент соціалізації. Необхідність його виникнення стосовно соціалізації зумовлена суспільними потребами. Терміни «соціалізація» і «виховання» є двома сторонами одного процесу, оскільки цілісність соціального та індивідуального життя передбачає взаємозумовлену єдність передбачуваного і стихійного, організованого і випадкового [7, с. 6].

Таким чином, ми встановили, що термін «соціалізація» різними дослідниками тлумачиться по-різному. Найбільш вживаним є і доцільним в межах нашого дослідження є визначення соціалізації, як сукупності всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає змогу йому функціонувати як повноправному члену суспільства. Нами визначені сфери, де розгортається процес соціалізації, а саме: діяльність, спілкування та самосвідомість. Процес соціалізації невід’ємно пов’язаний із процесом виховання, оскільки на його основі здійснюється розвиток особистості.

1.2. Роль сім’ї та її зв’язок з іншими соціальними інститутами у становленні дитини-дошкільника

Сьогодні у психолого-педагогічних дослідженнях особливе місце посідає питання *стихійної та спрясованої соціалізації* дітей дошкільного віку. Це пояснюється динамічністю сучасної соціокультурної ситуації та усвідомленням науковцями необхідності формування адаптивних механізмів і мобільності молоді в умовах постійних змін середовища.

Науковці розглядають *стихийну форму соціалізації* – як «автоматичне» виховання певних соціальних навичок у зв'язку з постійним перебуванням індивіда в безпосередньому соціальному оточенні [35; 50].

Середовище як фактор соціалізації особистості, вважає І. Рогальська, має істотне значення: воно надає дитині можливості бачити соціальні явища з різних боків, що забезпечує вироблення і накопичення соціальних почуттів та моральних орієнтирів, норм, стереотипів, нормативів її поведінки. Його вплив, здебільшого, має стихійний характер, що не завжди піддається педагогічному керівництву і спричиняє низку труднощів на шляху становлення особистості [49, с. 123].

Сім'я як персональне середовище розвитку – один з найважливіших інститутів соціалізації особистості, адже воно зумовлює спосіб життя дитини, її соціальне існування, впливає на формування нових соціальних якостей, умінь та навичок [18, с. 39 – 40].

Відомо, що зміст соціалізації визначається сукупністю соціальних впливів та відношенням індивіда до цих впливів у контексті загальнолюдських цінностей, розкриттям особистого «Я» дитини, актуалізацією власних творчих можливостей. Тому соціалізація відбувається у взаємодії з великою кількістю різноманітних умов або факторів, груп, організацій, агентів, за допомогою різних механізмів [22].

Вважаємо за необхідне розглянути *особливості взаємодії особистості і середовища* у процесі власної соціалізації дитини та визначення ступеня її активності у ньому. Поняття «взаємодії» – одна із основних, базових соціологічних категорій. За оцінкою С.Литвиненко, сновною характеристикою соціальної взаємодії є взаємозв'язки та стосунки. Зв'язки виступають формою соціальної комунікації, завдяки яким систематично здійснюється вплив одного на іншого, досягається пристосування дій, виробляється спільне розуміння ситуації [35].

У сучасному науковому трактуванні соціальне середовище розглядається «у широкому соціальному значенні, як макро-середовище, що охоплює економічну, соціальну, політичну і духовну систему взаємин. У вузькому значенні як мікро-середовище – безпосереднє соціальне оточення людини, у якому протікає її життєдіяльність, впливаючи на її соціальне становлення, формування соціального досвіду, цінностей, орієнтацій [22; 35; 50].

І. Рогальська вважає, що середовище як фактор соціалізації особистості, має істотне значення: воно надає дитині можливостей бачити соціальні явища з різних боків, що забезпечує вироблення і накопичення соціальних почуттів та моральних орієнтирів, норм, стереотипів, нормативів її поведінки. Його вплив, здебільшого, має стихійний характер, що не завжди піддається педагогічному керівництву і спричиняє низку труднощів на шляху становлення особистості [48].

Тож через сукупність механізмів соціалізації засвоюються цінності, норми, погляди, еталони поведінки, що є характерними для сім'ї дитини та її найближчого оточення, відбувається накопичення досвіду соціально прийнятої поведінки, знань про взаємодію дитини з різними соціальними інститутами.

І. Рогальська вважає, що мікросередовище особистості в дошкільному дитинстві складають *сім'я, заклад дошкільної освіти, група дітей дошкільного віку*, різноманітна спільнота людей, у межах якої діти спілкуються з різними категоріями людей, набувають соціального досвіду, конструюють образ соціального світу [48, с. 110]. Сім'я як персональне середовище розвитку – один з найважливіших інститутів соціалізації особистості, адже воно зумовлює спосіб життя дитини, її соціальне існування, впливає на формування нових соціальних якостей, умінь та навичок. Сім'я як різновіковий колектив представлена певною системою закріплених традиціями, звичаями, моральними і правовими нормами стосунків

між старшими і молодшими, батьками і дітьми. Під їхнім впливом формується світогляд дитини, ставлення до довкілля й зокрема соціуму [9; 10].

Як вважає І. Загарницька, роль сім'ї є виняткова і незамінна, особливо на етапі раннього та дошкільного дитинства, у період так званої «первинної соціалізації», оскільки у дитини протягом її перших років життя домінують соціалізаційні впливи сімейного оточення. Це пов'язано з тим, що у період дошкільного дитинства найдорожчими і найавторитетнішими людьми для дитини є її рідні, у колі яких вона живе, розвивається, пізнає світ і себе в ньому [21, с. 192]. Сім'я є основним посередником у комунікації, спілкуванні індивіда із зовнішнім соціальним середовищем, іншими інститутами соціуму. За потреби сім'я здійснює захист індивіда від несприятливих впливів сторонніх суспільних структур і підтримує його на усіх фазах соціалізації [9, с. 34].

Аналіз наукових праць, присвячених широкому спектру проблем сімейного виховання, дав підставу зробити висновки про особливості соціалізаційного впливу сім'ї як соціальної інституції на дітей дошкільного віку в порівнянні з впливом на них інших соціальних інституцій. Представники різних наукових шкіл одноголосно схиляються до тези, що соціалізація та виховання дитини у сім'ї – тільки одна з форм соціального виховання у суспільстві. Натомість сім'я як перший інститут соціалізації виконує важливі соціалізаційні функції [9; 21; 47].

Науковці переконані, що соціалізаційний вплив сім'ї на дітей у різні періоди їхнього дитинства не є рівнозначним. Особливо значущий для соціального становлення особистості вплив батьків у період дошкільного дитинства. Діти дошкільного віку найбільш сприятливі до цілеспрямованого та стихійного впливу – як позитивного, так і негативного. У них ще відсутній власний соціальний досвід, тому їхнє сприйняття впливів соціального середовища (яке у цей час уособлює сім'я) – найтриваліше і найміцніше [9;

47]. Тому сім'я має вирішальне значення у формуванні емоційного та соціального самопочуття дитини, її самоусвідомлення і моральних основ особистості. Саме тут дитина у період дошкільного дитинства отримує життєво важливі уявлення, набуває необхідних для життя соціальних умінь і навичок.

Заклад дошкільної освіти – друга після сім'ї «інституція соціалізації», яка є важливим соціальним простором життя дитини, суспільним середовищем її розвитку і виховання, єдиною можливістю забезпечити дитині повноцінне дитинство, якісний соціально-особистісний розвиток, педагогічно виважену соціалізацію, перший соціальний досвід спілкування з однолітками [41; 50].

За концепцією дошкільного виховання та Базовим компонентом дошкільної освіти, сучасний дошкільний заклад має стати «інститутом соціалізації», призначення якого – забезпечити фізичну, психологічну і соціальну компетентність дитини від народження до шести-семи років, можливість адаптації до унормованого існування серед людей, сформувати ціннісне ставлення до світу, навчити особистісного існування, озброїти елементарною наукою і мистецтвом життя [5]. Це відбувається завдяки поступово зростаючій ролі дитячого співтовариства, яке, починаючи зі старшого дошкільного віку, суттєво впливає на процес соціалізації дитини [21]. Дитяча спільнота – це, передовсім, інформація про соціальну дійсність, яка активно сприймається дитиною, швидко й легко засвоюється, близька інтересам дітей, хоча частково і вирізняється неточністю.

Педагоги акцентують увагу на тому, що дитяче товариство у ЗДО створює умови для практики соціальної поведінки. Взаємини дітей стають перевіркою та закріпленням засвоєних соціальних моральних норм. Дитяче співтовариство – важлива школа формування соціальних почуттів та особистісних якостей, адже у ньому дитина неодноразово спостерігає прояви почуттів іншими дітьми, відчуває на собі ці прояви та сама висловлює свої почуття.

Група однолітків визнається науковцями незамінним мікро-фактором соціалізації особистості. Функції дитячого товариства у процесі соціалізації мають певну вікову специфіку, а саме: прилучення до культури суспільства, до соціальних норм; научіння статево рольовій поведінці; научіння поведінці, яка відповідає етнічній, релігійній, регіональній, соціальній, професійній приналежності членів групи; допомога членам дитячого товариства у досягненні автономії від дорослих та сім'ї, від товариства однолітків і вікової субкультури; створення умов для розвитку самосвідомості, для самовизначення, самореалізації та самоствердження [33].

Дитяче товариство має власні специфічні закони і виконує важливі функції соціалізації дитини.

Груповий вплив – один із найперспективніших з усіх сфер впливу на соціальне становлення дитини, її соціальну поведінку, уміння відгукуватися на потреби інших людей. У процесі формування у дитини уявлень про свої можливості, досвід спілкування з однолітками, складає підґрунтя для порівняння себе з іншими та слугує основою для набуття певних соціальних навичок колективного життя.

Головним відкриттям дітей на етапі дошкільного дитинства є ідея партнерства. Між третім та п'ятим роками дитина інтенсивно засвоює досвід взаємодії з іншими дітьми у грі, а потім і в інших ситуаціях. Головною силою, яка рухає розвиток стосунків між дітьми-дошкільниками, є спільна гра. Рольова гра, яка входить до поведінкового репертуару дітей, стає головною моделлю партнерської взаємодії [21].

Одним із джерел існування і розвитку світу дитинства дослідники виділяють *дитячу субкультуру*, завдяки якій діти передають специфічні способи організації життя у дитячому товаристві, норми і цінності світорозуміння та світосприйняття, елементи соціальної поведінки і міжособистісних стосунків із довкіллям. *Субкультура* є сукупністю специфічних соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків), що впливають на стиль життя та мислення певних номінальних і

реальних груп людей, різних представників соціуму [25]. Це особлива система дитячих уявлень про світ, цінності, моделі поведінки та спілкування, своєрідна культура, що існує за власними специфічними і самобутніми законами, хоч і в полі загальної культури. У широкому значенні дитяча субкультура – все те, що створене дорослими для дітей і самими дітьми, у більш вузькому – смисловий простір цінностей, настанов, способів діяльності та форм спілкування в історичній соціальній ситуації розвитку [26].

На думку О. Кононко, «феномен дитячої субкультури надає значущості власним зусиллям малюка в освоєнні життєвого простору, його вмінні «вимірювати», обживати цей простір власним тілом, почуттями, думками, досвідом. Це майданчик апробування дитиною своїх сил, міри своєї життєздатності, вміння не лише вижити, а й продуктивно, радісно жити поряд з однолітками» [25, с. 6 – 9]. Механізми дитячої субкультури допомагають дитині виробити готовність до розв'язання проблем, які можуть виникнути в майбутньому, та сформувати алгоритм адекватної дії у складних життєвих ситуаціях, а значить, прогностична функція дитячої субкультури орієнтована на майбутнє, пов'язана із наданням дітям можливостей та простору самореалізації.

Таким чином, взаємодія дитини із соціальним середовищем слугує джерелом розвитку і соціалізації особистості. Середовище відіграє роль фактора соціально-особистісного розвитку дитини лише у випадку активної взаємодії із середовищем дитини як суб'єкта. Завдяки цьому дитина має можливість виявити ініціативність, активність та відповідно реагувати на впливи середовища, набуває соціального досвід.

У сучасному науковому трактуванні соціальне середовище розглядається «у широкому соціальному значенні, як макро-середовище, що охоплює економічну, соціальну, політичну і духовну систему взаємин. У вузькому значенні як мікро-середовище – безпосереднє соціальне оточення людини, у якому протікає її життєдіяльність, впливаючи на її соціальне становлення, формування соціального досвіду, цінностей, орієнтацій.

Мікросередовище особистості в дошкільному дитинстві складають *сім'я, заклад дошкільної освіти, група дітей дошкільного віку*, різноманітна спільнота людей, у межах якої діти спілкуються з різними категоріями людей, набувають соціального досвіду, конструюють образ соціального світу.

Роль сім'ї є виняткова і незамінна, особливо на етапі раннього та дошкільного дитинства, у період так званої «первинної соціалізації». Це пов'язано з тим, що у період дошкільного дитинства найдорожчими і найавторитетнішими людьми для дитини є її рідні, у колі яких вона живе, розвивається, пізнає світ і себе в ньому.

1.3 Вітчизняна педагогічна теорія і практика про педагогічні умови сімейної соціалізації дітей-дошкільників

У педагогічних рефлексіях науковців помітна їх велика увага до таких інститутів соціалізації як родина, освітній заклад, мистецтво, праця, рідна мова та краєзнавство тощо. Всі вони є носіями цінностей суспільства, і вихованець, самотійно поза волею і увагою дорослого взаємодіє з ними: сприймає, аналізує, дає їм моральну оцінку і цим утверджує або заперечує щось у своєму власному світосприйманні. Але першим з інститутів виховання науковці називають родину та освітній заклад.

Проблеми сімейного виховання завжди привертали увагу педагогічної науки, як інституції, де засвоюються головні цінності людського життя, формується базис ставлення дитини до світу.

Аналізуючи проблеми сімейної соціалізації дітей-дошкільників у вітчизняній педагогічній теорії, зупинимось спочатку на аналізі особливостей соціалізації дитини саме в дошкільні роки.

За оцінкою І. Рогальської, дошкільне дитинство вважають періодом оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування з дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками [49].

Сучасна дослідниця, зазначає, що «становлення особистості в дошкільному дитинстві є процесом її безперервного розвитку в площині формування первинних обрисів світосприйняття, освоєння і присвоєння світу, що відзначаються певними просторово-часовими уявленнями про дійсність, які, сполучаючись і синтезуючись, дають у результаті образ світу» [48, с.203].

Уже з трьох років у дитини формується складна внутрішня організація поведінки. Вона поступово оволодіває прийнятими позитивними формами спілкування, доцільними у взаєминах з іншими людьми. У цей період через відносини з дорослими інтенсивно розвивається здатність до ідентифікації з людьми. Ідентифікація як ототожнення дає змогу людині емоційно, символічно привласнювати почуття іншого, а також переносити свої почуття, цінності й мотиви на інших людей. Поєднуючись, інтеріоризаційні та екстеріоризаційні механізми ідентифікації, дають людині можливість розвиватися, рефлексувати і відповідати соціальним очікуванням суспільства [22; 41].

Внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується передусім усвідомленням власного «Я» та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин, який проявляється через потребу брати участь у житті та діяльності дорослих. Оскільки ця потреба через психологічні особливості дитини не може цілком реалізуватися при тенденції до негайного задоволення «дорослих» бажань, то дитина намагається стати дорослою в уяві та грі.

Гру називають школою соціальних стосунків, у яких моделюються форми поведінки, осягаються «найвищі форми специфічно людської діяльності». Оскільки гра є вільною, самостійною діяльністю, що передбачає активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини, вона дає їй доступні для неї

способи моделювання навколишнього життя, освоєння недосяжної для неї дійсності [21].

Як констатує І. Рогальська, ситуація, яка складається сьогодні в освіті, не може певною мірою задовольнити потреби сучасної дитини у пізнанні світу та себе у ньому. У цьому світ дорослих задовольняє загальну соціально-педагогічну настанову світу дорослих до світу дитинства, застосовуючи принцип доступності [47, с. 303 – 323]..

Для процесу соціалізації дитини першочергового значення набуває знання нормативів поведінки, які засвоюються нею через спілкування з різними людьми У такий спосіб здійснюється переорієнтація дитини на нові цінності, засвоюються соціальні норми, створюється образ своєї поведінки, який є її регулятором [32].

Як констатує О. Кононко, набуття дитиною соціально-емоційного досвіду в перші шість років життя є невід’ємною умовою її всебічного розвитку в майбутньому. У цьому процесі найважливіша роль належить агентам соціалізації: сім’ї, закладам дошкільної та позашкільної освіти, колу однолітків [25].

Саме в період старшого дошкільного віку розвиваються високі соціальні мотиви і благородні почуття. Метою виховання і духовності у дошкільників є формування у них потреби здійснювати добрі справи і вчинки, почуття співіснування з довкіллям та розвиток таких якостей, як співчуття, доброта і завжди готовий прийти на допомогу, здатність до благочинних справ. У цей час засобами родинного виховання, починають формуватися ті почуття і риси характеру, які пов’язують малюка зі своїм народом, своєю країною.

Важко переоцінити у родинному вихованні значення живого прикладу батьків, які у родинному житті своєю поведінкою мають служити зразками щирої релігійності, чесності, принциповості, українського патріотизму; у родинних відносинах мусять панувати любов і злагода.

У дошкільному віці слід формувати в малят національну свідомість, яка передбачає: любов до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в

ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури, відчуття своєї причетності до розбудови національної державності), патріотизм, що сприяє національній гідності й гордості за свою Батьківщину й усвідомлення того, що без жертвовної любові до Батьківщини, що єднає весь народ, як керівників, так і народні маси, державно самостійності здобути неможливо [16, с.18 – 19].

Сучасні науковці (Є.Суятінова, О.Бобак) [10] та педагоги минулого (Г.Ващенко, М.Стельмахович, В.Сухомлинський) [16; 55; 56] наголошують на великому значенні батьківського авторитету в родинному вихованні. Що вищий авторитет батьків, то сильніше вони впливають на формування поведінки дитини. Слова батька і матері стають для неї законом. Авторитет батьків визначається взаєминами між батьком і матір'ю, їхнім ставленням один до одного, вмінням користуватися батьківською владою і додержувати єдиності у вимогах до дітей; громадським обличчям батьків, ставленням до дітей, інших членів родини, до людей взагалі.

В.Сухомлинський зазначав, що у вихованні дитини, ні суспільство, ні освітній заклад, не можуть замінити матір. А тому педагог переконував, що любов до матері, потрібно виховувати і в школі у процесі формування стосунків між хлопчиками і дівчатами [55].

Не менш важливою, на його думку, у вихованні дитини має бути роль батька, особливо коли в сім'ї підрастає син. Саме для хлопчиків батько є еталоном мужності, хоробрості, сміливості, всемогутності, діти мріють бути дуже схожими на своїх батьків [56].

У немовлячому і ранньому дитинстві важливо формувати якості, які зумовлюють розвиток суто людських властивостей і здібностей (потреби у спілкуванні, прямоходінні, діях із предметами та ін.). Завдання виховання значно ускладнюється, коли формуються якості, що визначають подальший розвиток дитини. Допитливість дітей зростає, тому у віці 3 – 5 років їх часто називають «чомучками». Дорослі повинні уважно ставитися до цих запитань,

розвивати дитячу допитливість. У цей час батькам потрібно приділити увагу засвоєнню дитиною норм взаємин між людьми [41, с. 49].

Науковці (С.Курінна, Г.Лаврентьєва) наголошують на вагомості стилю взаємин з дітьми, який не придушує, а збуджує їхні сили, розвиває самостійність та ініціативу, спонукає до позитивних дій і вчинків, підтримує почуття власної гідності й утверджує особисту відповідальність за свою поведінку [32; 33].

Соціально-психологічний клімат сім'ї – це один із могутніх факторів емоційного впливу на дитину. Від атмосфери в родині, від морального обліку батьків значною мірою залежить спрямованість активності дитини, її позитивне або негативне самопочуття, характер особистісних очікувань підростаючої особистості щодо оточуючих.

Емоційний комфорт дитини залежить від того, наскільки сім'я задовольняє її основні психологічні потреби. Саме родина забезпечує дитині почуття захищеності, безкорисливої любові.

Розглядаючи проблему стосунків батьків з дитиною, як важливого соціалізаційного механізму, проаналізуємо поняття батьківського ставлення.

За визначенням Є. Смирнової, *батьківське ставлення* – це система поведінкових стереотипів, різноманітних почуттів до своєї дитини, особливостей сприйняття та розуміння її особистості, вчинків, які батьки використовують у міжособистісній взаємодії [39, с. 25–32].

У психолого-педагогічній літературі представлені *оптимальні й неоптимальні батьківські позиції у стосунках з дітьми*. Оптимальні позиції батьків характеризуються гнучкістю, урівноваженістю, де різні прийоми взаємодії використовуються не автоматично, а свідомо, з урахуванням наслідків своїх дій. Основними властивостями, що визначають оптимальну батьківську позицію, є адекватність, гнучкість і прогностичність.

Численні дослідження батьківсько-дитячих стосунків дозволили науковцям виділити *три їх аспекти*, що складають батьківське ставлення до

своєї дитини: симпатія – антипатія, повага – зневага, близькість – віддаленість.

На основі узагальнень результатів досліджень стилів батьківського ставлення, науковцями визначені наступні типи позиції батьків у стосунках з дітьми та їх впливів на особистісний розвиток дитини, її модель поведінки, а отже – соціалізацію у родині.

Батьківська позиція *прийняття та любов* передбачає особистісно орієнтоване спілкування, діалог, любов, прийняття, ніжність, співпрацю, справедливі вимоги. Модель поведінки дитини за такого типу стосунків характеризується її відчуттями безпеки, адекватною самооцінкою, почуттями гідності, відповідальність, самостійність. Такий стиль стосунків є оптимальним.

Батьківська позиція *надмірна опіка* зумовлює відповідне *спілкування з дитиною*. Воно демонструє прагнення батьків до емоційного контакту з дитиною, надмірну турботу про неї, потурання їй, відсутність вимог з одночасним обмеженням свободи і тотальним контролем. Батьки демонструючи надмірну турботу, присвячують життя власній дитині. Тому *моделлю поведінки дитини за такого типу стосунків* є інфантилізм, нездатність приймати рішення, залежність від батьків, егоцентризм, вседозволеність, соціальна дезадаптованість.

Батьківська позиція *демонстрація неприйняття дитини* зумовлює *спілкування з дитиною*, в основі якого психологічна дистанція, уникання контактів, критика. відсутність любові і турботи. *Моделлю поведінки дитини за такого типу стосунків*, є емоційна нестійкість дитини, її асоціальність, труднощі у спілкуванні, агресивність, емоційна байдужість, непередбачуваність вчинків, невротичні розлади.

Батьківська позиція *надмірна вимогливість* зумовлює таке *спілкування з дитиною*, де переважає критика її особистості і вчинків, відсутність схваленень та емоційного контакту, надмірна прискіпливість, жорсткі вимоги, іноді навіть погрожування. Батьків за такого стилю стосунків цікавить соціальний статус дитини, що виражається у надмірній занепокоєності її успіхами в навчанні, її.

Моделлю поведінки дитини за такого типу стосунків є пасивність, відсутність ініціативи, залежність, низька самооцінка, невпевненість у собі, тривожність, агресивність, лицемірство.

Проаналізовані типи стосунків як педагогічна умова ефективності соціалізації дитини в родині, покладені нами в основу розробки програми констатувального експерименту з вивчення педагогічних умов соціалізації дитини у родині.

Уважаючи, що Батьківщина починається саме із сім'ї, В. Сухомлинський закликав батьків виховувати найважливіші риси і якості громадянина-патріота. Він стверджував, що діти – продовження не тільки нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів. І від того, які духовні цінності візьме від нас молодь, залежатиме майбутнє нашого народу і суспільства [57]. Повага і любов до свого роду, рідної сім'ї, землі, національних звичаїв і традицій починалася з поцінування писемних пам'яток, переказів, предметів побуту, сімейних реліквій, портретів та іншої інформації про життя предків [53]. Передумовою успішного виховання є духовний зв'язок між поколіннями. Саме у родинному середовищі формуються такі якості, як повага до старших, милосердя, доброта, щирість. Сьогодні ці тези педагогів минулого та сучасних науковців набувають особливої актуальності та ваги.

Для того, щоб сім'я ефективно виконувала свої обов'язки важливою педагогічною умовою є її співпраця з педагогічним колективом. Серйозною причиною, що перешкоджає успішному вихованню дітей, є низький рівень педагогічних знань батьків. Тому В. Сухомлинським було розроблено та впроваджено у практику такі форми педагогічно-сімейного виховання, як «Школа радощів», «Педагогічна школа для батьків», «Психологічні семінари для батьків». Крім цього, педагог був переконаний, що батьків потрібно залучати до самостійного вивчення педагогічної літератури, з якої вони зможуть отримати відповідь на складні питання, що їх хвилюють.

Неодмінна педагогічна умова успішності процесу виховання, на думку науковців, – *врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей*, адже нема у вихованні універсальних рецептів, форм і методів, які б гарантували успіх.

У зв'язку з цим, важливим є умов і особливостей виховання дітей у різних сім'ях, *вивчення позитивного досвіду*, врахування проблемам сімейного виховання, найбільш типових вад та недоліків сімейного виховання, їх причини. У цьому, важливою є велика виховна та освітня робота з батьками, дорослими, мистецтво сімейного і громадського просвітництва.

Науковці а за необхідне ввести до змісту освітніх закладів усіх ланок необхідний мінімум педагогічних знань для батьків, морально готувати їх до великої відповідальної батьківської місії. Він підкреслював, що безвідповідальне ставлення молодих батьків до виховання своїх дітей дорого обходиться насамперед суспільству. «Важкі діти» – це передусім результат неправильного виховання, вад сімейного життя, несприятливого психологічного клімату і ненормальних стосунків у сім'ї [10; 48; 56].

Таким чином, родина є первинним соціальним мікросередовищем, у якому розвивається та виховується людина з моменту її народження. Становлення образу соціального світу в дошкільному дитинстві є важливим змістовим компонентом процесу соціалізації дитини-дошкільника.

Образ соціального світу формується у дітей в освітньо-виховному просторі, і зміст освіти повинен сприяти створенню у них цілісного образу соціального світу. Дітей слід вчити орієнтуватися у різноманітному, постійно змінюваному світі, самореалізовуватися у природі, культурі, суспільному довкіллі, його осередкові – сім'ї.

Неодмінною умовою успішності соціалізації у процесі виховання в родині є врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. Серйозною причиною, що перешкоджає успішному вихованню дітей, виступає низький рівень педагогічних знань батьків.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Вивчення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, дало підстави зробити нами наступні висновки.

Існує широке різноманіття визначення понять соціалізація, що зумовлене галуззю наукових пошуків дослідників. Для оперування в межах нашого дослідження, ми послуговуємося визначенням І. Кона в галузі соціальної психології, згідно якого *соціалізація* – це сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає йому змогу функціонувати як повноправному члену суспільства. Основними сферами соціалізації є діяльність, спілкування та самосвідомість. Соціалізація як процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом виступає в єдності чотирьох складових: *стихійної соціалізації, відносно керованої соціалізації, відносно соціально контрольованої, свідомої та самозмінної.*

Особливе місце посідає стихійна форма соціалізації. *Стихійна соціалізація* протікає під впливом середовища. Важливого значення надається впливу неблагополучної сім'ї на формування негативної поведінки у старших дошкільників.

Спрямована форма соціалізації - спеціально розроблена суспільством чи його певними соціальними інститутами система засобів дії на особистість, яка розвивається, з метою сформувати її відповідно до пануючих у даному суспільстві (або соціальній групі) цінностей, цілей та інтересів. Важливими способами спрямованої соціалізації є виховання, навчання, освіта з відповідним набором ланок.

Зміст соціалізації визначається сукупністю соціальних впливів та відношенням індивіда до цих впливів у контексті загальнолюдських цінностей. *Особливості взаємодії особистості і середовища* впливають на процеси соціалізації дитини. Основною характеристикою соціальної взаємодії є взаємозв'язки та стосунки.

У сучасному науковому трактуванні *соціальне середовище* розглядається у широкому соціальному значенні, як *макро-середовище*, що охоплює економічну, соціальну, політичну і духовну систему взаємин. У вузькому значенні як *мікро-середовище* – безпосереднє соціальне оточення людини, у якому протікає її життєдіяльність

Мікросередовище особистості в дошкільному дитинстві складають *сім'я, заклад дошкільної освіти, група дітей дошкільного віку*, різноманітна спільнота людей, у межах якої діти спілкуються з різними категоріями людей, набувають соціального досвіду, конструюють образ соціального світу.

Роль сім'ї протягом її перших років життя дитини є виняткова і незамінна, особливо на етапі раннього та дошкільного дитинства, у період так званої «первинної соціалізації».

Соціалізаційний вплив сім'ї на дітей у різні періоди їхнього дитинства не є рівнозначним. Особливо значущий для соціального становлення особистості вплив батьків у період дошкільного дитинства. Діти дошкільного віку найбільш сприятливі до цілеспрямованого та стихійного впливу – як позитивного, так і негативного. У них ще відсутній власний соціальний досвід, тому їхнє сприйняття впливів соціального середовища (яке у цей час уособлює сім'я) – найтриваліше і найміцніше.

Аналіз наукових праць, присвячених широкому спектру проблем сімейного виховання, дав підставу зробити висновки про *особливості соціалізаційного впливу сім'ї* як соціальної інституції на дітей дошкільного віку та забезпечив відповідне теоретичне підґрунтя для практичного вивчення педагогічних умов успішної реалізації такого соціалізаційного впливу.

РОЗДІЛ II. ПРАКТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СІМ'Ї

2.1 Загальна характеристика програми та основних етапів педагогічного експерименту

На основі результатів теоретичного вивчення досліджуваної проблеми, ми емпірично вивчили педагогічні умови соціалізації дошкільників у сім'ї, а саме: *вплив рівня загальної культури та педагогічної освіченості батьків на лінії виховання дітей в родині; вплив ліній виховання у родині на виникнення позитивних та негативних соціальних моделей поведінки дитини; вплив емоційного контакту дитини з батьками на її поведінку.*

Завдання експерименту:

1. Вивчити вплив рівня загальної культури та педагогічної освіченості батьків на лінії виховання дітей в родині;
2. Вивчити вплив ліній виховання у родині на виникнення позитивних та негативних соціальних моделей поведінки дитини;
3. Визначити вплив емоційного контакту дитини з батьками на її поведінку;

Розв'язання висунутих завдань вимагало розробки програми експерименту з визначенням критеріїв і показників для практичного вивчення педагогічних умов соціалізації дошкільника у сім'ї та підбір методик для дослідно-експериментальної роботи. Вона здійснювалась в межах відповідних етапів.

Для вивчення педагогічних умов соціалізації дошкільника у родині, нами було використано відповідні критерії і показники та основні й допоміжні емпіричні методи. Основні методи: анкетування вихователів, бесіда з

батьками та дітьми. Допоміжні методи: спостереження за спілкуванням батьків з дітьми, анкетування вихователів.

Критерієм вивчення педагогічних умов соціалізації старшого дошкільника в родині стосовно батьків визначені: *позитивні і негативні соціальні стереотипи поведінки батьків з відповідними показниками*:

- характер стосунків у родині;
- характер стосунків з дітьми;
- лінії виховання у родині;
- вираження вимог до дитини;

Критерієм вивчення педагогічних умов соціалізації старшого дошкільника родині стосовно дітей визначені: *позитивні і негативні соціальні стереотипи поведінки дітей з відповідними показниками*:

- стиль поведінки у стосунках з іншими членами родини;
- егоцентризм та альтруїзм як полярні поведінкові прояви;
- деструктивна поведінка дитини як спосіб привернення уваги батьків;
- конструктивна поведінка як спосіб самоствердження.

На основі зазначених вище критеріїв і показників, ми визначили відповідні групи батьків і дітей з виявами позитивних і негативних соціальних моделей поведінки: *незначними, помірними, домінуючими позитивними та негативними соціальними стереотипами поведінки*.

Перша педагогічна умова - *вплив рівня загальної культури та педагогічної освіченості батьків на лінії виховання дітей у родинах*, досліджувалась за допомогою бесіди з батьками, як основного методу. Перелік її питань націлювався на вивчення впливу низького рівня педагогічної культури батьків проблемних родин на неправильність лінії виховання в них (додаток).

Метод *анкетування вихователя* застосовувався нами, як допоміжний метод для більш детального вивчення впливу низького рівня педагогічної культури батьків на неправильність лінії виховання (додаток).

Рівень психолого-педагогічної освіченості батьків як педагогічна умова успішної соціалізації та виховання конструктивних рис характеру дитини, досліджувалась за допомогою бесіди з дітьми, як основного методу.

Вона передбачала вивчення особливостей застосування батьками методів заохочення і покарання як фактору виникнення негативних рис характеру дитини за допомогою спеціально розроблених питань (додаток).

Для вивчення впливу ліній виховання у родині на виникнення позитивних та негативних соціальних моделей поведінки дитини досліджувалась нами за допомогою анкетування вихователів як основного методу. Воно націлювалось на вивчення впливу соціалізаційних процесів у родині на розвиток і виховання дошкільника (додаток).

Спостереження за спілкуванням батьків з дітьми, нами застосовувалося як допоміжний емпіричний метод для більш детальнішого вивчення окресленої педагогічної умови. Тому, під час спостереження нами виявлявся вплив ліній виховання в сім'ї та роль авторитету батьків у вихованні на поведінку старших дошкільників та формування позитивних чи негативних соціальних моделей їх поведінки.

Проводячи спостереження, ми намагались виявити позитивні чи негативні соціальні моделі поведінки батьків та дітей на вербальному та невербальному рівнях. Визначити домінуючі емоції і почуття батьків і дітей.

Об'єктами спостереження виступали діти старшого дошкільного віку та їх батьки. Предмет спостереження складала позитивні чи / та негативні соціальні стереотипи поведінки батьків та дітей.

Результати спостереження регулярно фіксувалися у протокол. Бланк протоколу представлений у додатку.

Цілеспрямоване спостереження за взаєминами батьків з дітьми здійснювалося зранку та у вечірні часи. Діагностувалася емоційна близькість, тип взаємодії, стиль спілкування.

Спостереження за ігровою діяльністю дітей (переважно за сюжетно-рольовими іграми) здійснювалось нами з метою визначення ставлення дитини до значучих для неї дорослих, ставлення до самого себе, переносу типу стосунків з дорослими в ігрову діяльність.

Вивчення *негативного впливу недостатнього емоційного контакту в сім'ї на виникнення негативних стереотипів та моделей поведінки батьків і дітей*, здійснювалось за допомогою бесіди з дітьми та бесіди з батьками, як основних емпіричних методів.

Метою опитування є вивчення негативного впливу недостатнього емоційного контакту в сім'ї на поведінку дітей. Для цього, орієнтовний перелік питань бесіди був складений так, щоб з'ясувати існування такого впливу (додаток).

Метод *анкетування вихователя* застосовувався нами, як допоміжний метод для більш детального вивчення особливостей несприятливої соціалізації старших дошкільників у родині (додаток).

Таким чином, нами розроблена програма і методика констатувального експерименту, яка передбачала вивчення педагогічних умов соціалізації дитини у родині, а саме: *впливу рівня загальної культури та педагогічної освіченості батьків на лінії виховання дітей в родині; впливу ліній виховання у родині на виникнення позитивних та негативних соціальних моделей поведінки дитини; впливу емоційного контакту дитини з батьками на її поведінку.*

2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи

Практичне вивчення стану вихованості та соціалізованості дітей старшого дошкільного віку у родині здійснювалось у ЗДО № 2, м. Носівка з 1.05.2024 до 1.07.2024. Дослідженням було охоплено групу дітей старшого дошкільного віку чисельністю 25 осіб, групу їх батьків (23 особи), 10 вихователів.

Для практичного вивчення впливу культурно-освітнього рівня батьків як чинника формування відповідних моделей поведінки дитини, нами застосовувалося анкетування вихователів. Анкетування давало можливість виявити їх оцінку особливостей взаємодії батьків і дітей у родині та спрогнозувати виникнення позитивних та негативних моделей поведінки у дітей, їх можливі чинники (додаток).

Проведене анкетування засвідчило існування різних моделей поведінки: як позитивних, так і негативних, відповідно до типології та характеристик сімей. Ми з'ясували, що культурно-освітній рівень та спосіб життя батьків формує відповідні моделі поведінки дитини. Це проявляється у тому, що дитина часто демонструє такі моделі поведінки: які вона споглядає у родині.

За допомогою спостереження були визначені переважно позитивні соціальні стереотипи та моделі у поведінці дітей і їх батьків. Чемність, що виявляється у привітаннях, відгуках дітей на прохання вихователя чи дітей допомогти, вихованість готовності дітей виконувати вимоги педагога. Проте, мали місце і ознаки негативної взаємодії батьків з дітьми під час організаційних моментів: вранці та вкінці дня. Нами зафіксовані окремі характеристики дитячо-батьківської взаємодії, що носили переважно негативний характер: підвищення голосу, використання окриків, які

стосувалися пришвидшення активності дитини та окремих розпоряджень батьків. Застосування батьками фізичних деструктивних дій не спостерігалось. У відповідь, діти на такі дії батьків реагували негативно: відмовчувались, демонструючи незадоволеність чи пригніченість, виявляли вербальну та невербальну агресію.

Внаслідок проведеного нами спостереження за взаємодією батьків і дітей, ми зробили висновок про те, що є незначна кількість дітей з родин, де не повною мірою отримуються необхідні позитивні виховні впливи, які б забезпечували їх повноцінний, гармонійний розвиток. Це, як правило, сім'ї з низьким культурно-освітнім рівнем. У таких сім'ях не завжди існує сприятлива емоційна атмосфера для стосунків у родині та з дитиною. Зокрема, батьки часто бувають знервовані, напружені, незадоволені. Іноді, демонструють неповагу один до одного через грубість і агресивність, що негативно впливає на виховання власних дітей. Як правило, діти з таких родин – неврівноважені, тривожні, плаксиві, надмірно збуджені або замкнуті.

Є інша категорія родин, їх значно більша частина (90 %), діти з яких отримують адекватні виховні впливи, споглядають конструктивні моделі поведінки. Регулярно отримують позитивне емоційне підкріплення своїх дій і вчинків, знаходяться в сприятливих умовах емоційної атмосфери у родині (батьки та діти спокійні, врівноважені, задоволені, радісні).

Вивчення впливу низького рівня педагогічної культури батьків на неправильність ліній виховання дітей у родині здійснювалось нами за допомогою бесіди з батьками. За її результатами, ми виявили рівень загальної культури та педагогічної освіченості батьків з родин, що були залучені до експерименту. Встановили, що у батьків з сімей, де фіксували за вивченням попередніх педагогічних умов низький культурно-освітній рівень, виявили і низький рівень педагогічної культури. Типовими виховними помилками у таких родинах є відсутність єдності вимог батьків до своїх дітей (вони не мають спільної думки щодо стратегії і тактики виховання). Тому у таких

родинах часто виникають передконфліктні ситуації та конфлікти, пов'язані з вихованням дітей. Такі батьки, стосовно проблем у вихованні власної дитини, іноді консультуються з цього приводу з вихователем. Низький культурно-освітній рівень батьків зумовлює низьку їх задіяність у виховання власних дітей, недостатність уваги та спільного проведення дозвілля. Тому, діти з таких родин, не завжди довіряють своїм батькам, і, відповідно, не дуже задоволені взаєминами, які склалися у сім'ї.

Анкетування вихователів як допоміжний метод дослідження цієї педагогічної умови, надав можливість отримати експертну оцінку вихователів рівня педагогічної культури батьків з сімей, які були залучені до дослідження (додаток). Ми з'ясували, що батьки з окремих родин з низьким культурно-освітнім рівнем інколи цікавляться справами своїх дітей і причинами такого стану є: зануреність батьків в коло власних проблем і справ; їх недостатня педагогічна компетентність; іноді, їх соціально несвалювальна поведінка.

Вихователі пропонують психолога – педагогічну допомогу батькам з таких сімей, з власної ініціативи. Планують таку роботу у відповідних розділах річного плану. Використовують переважно такі форми роботи з батьками вказаної цільової групи: індивідуальні, наочно-інформаційні, колективні. Найбільш продуктивними, на думку педагогів, є такі методи роботи: індивідуальні бесіди, поради, виставки дитячих робіт, реклама книжок та іншої друкованої продукції з питань виховання, індивідуально-психологічних особливостей дітей дошкільного віку, консультації для батьків, заняття – тренінги. Вони мають на меті навчити батьків правильно організовувати спілкування і спільну діяльність з дитиною. Ефективними, за оцінкою вихователів, є дні відкритих дверей в ЗДО.

Означені форми та методи роботи вихователів з батьками сприяють розширенню обізнаності членів родин з питань виховання власних дітей та організації конструктивного спілкування з ними. Поради та рекомендації батькам, надаються з врахуванням особливостей і проблем кожної родини.

У процесі спілкування з батьками з низьким культурно-освітнім та педагогічним рівнем, вихователь з'ясовує актуальні для таких родин проблеми та вносить відповідні корективи, застосовуючи різні методи.

Найбільш актуальними є питання про конкретну дитину, її особливості, специфіку психо-вікового та індивідуального розвитку.

Педагоги спрямовують і стимулюють батьків з родин, що мають низький культурно-освітній і педагогічний рівень до поповнення власних педагогічних знань та вмінь, сприяють підвищенню їх педагогічної компетентності. Батьки мають навчитися бачити можливості розвитку спілкування і спільної діяльності з своєю дитиною, формувати власну виховну позицію як адекватну, гнучку, прогностичну.

Кількісні і якісні показники за окресленими критеріями (негативні та позитивні соціальні моделі поведінки батьків, негативні та позитивні соціальні моделі поведінки дітей) узагальнено представлені у таблицях 2. 1., 2.2.

Таблиця 2.1.

Кількісні і якісні показники вияву негативних соціальних моделей поведінки батьків і дітей та у сім'ях з низьким культурно-освітнім рівнем

(за результатами констатувального етапу педагогічного експерименту)

Критерії та показники	Кількісні показники вияву негативних соціальних моделей поведінки (у %)	
	<i>Сім'ї з низьким культурно-освітнім рівнем</i>	<i>Сім'ї з достатнім та належним культурно-освітнім рівнем</i>

Негативні соціальні стереотипи поведінки батьків:		
• <i>Байдужість до потреб дитини;</i>	35	-
• <i>Агресія у вираженні вимог до дитини;</i>	10	-
• <i>Неправильність лінії виховання переважання покарання над заохоченням;</i>	30	5
• <i>Демонстрування деструктивних форм взаємодії.</i>	25	-
Негативні соціальні стереотипи поведінки дітей:		
• <i>Деструктивна поведінка у стосунках з іншими;</i>	53	2
• <i>Егоцентризм;</i>	10	2
• <i>Демонстративна поведінка як спосіб привернення уваги;</i>	17	2
• <i>Поведінкові відхилення: агресія, істерики, неслухняність, нечесність.</i>	20	5

Таблиця 2.2.

Кількісні і якісні показники вияву позитивних соціальних моделей поведінки батьків і дітей у сім'ях з достатнім і належним культурно-освітнім рівнем

(за результатами констатувального етапу педагогічного експерименту)

Критерії та показники	Кількісні показники вияву позитивних соціальних моделей поведінки (у %)	
	<i>Сім'ї з низьким культурно-освітнім рівнем</i>	<i>Сім'ї з належним культурно-освітнім рівнем</i>
Позитивні соціальні моделі поведінки батьків:		
• <i>Турботливість у ставленні до дитини, її потреб;</i>	35	75
• <i>Конструктивність у вираженні вимог до дитини;</i>	30	70
	28	60

<ul style="list-style-type: none"> • Правильність лінії виховання, переважання стратегій схвалення та позитивного підкріплення успіхів дитини; • Демонстрування конструктивних форм взаємодії. 	20	50
Позитивні соціальні моделі поведінки дітей:		
<ul style="list-style-type: none"> • Конструктивна поведінка у стосунках з іншими; 	30	63
<ul style="list-style-type: none"> • Дружелюбність та емпатійність; 	25	61
<ul style="list-style-type: none"> • Конструктивна поведінка, комунікабельність; 	30	70
<ul style="list-style-type: none"> • Вихованість, позитивні риси характеру: врівноваженість, чемність, слухняність, чесність. 	35	79

Така аналітична робота дозволила нам виділити типові *наслідки позитивних та негативних соціальних моделей поведінки у батьків та дітей сімей з різним культурно-освітнім і педагогічним рівнем.*

Для сімей з *достатнім та належним культурно-освітнім і педагогічним рівнем*: високий та помірний рівні турботи і піклування про членів родини, стабільність та переважання позитивного емоційного і психічного станів дітей, загальний позитивний, мажорний настрій, впевненість у собі, відкритість і комунікабельність, активність; конструктивність у стосунках з іншими дорослими та однолітками, емпатійність, чесність.

Для сімей з *низьким культурно-освітнім рівнем*: низький рівень турботи і піклування, порушення емоційного та психічного станів дітей, активізація страхів, тривожності, замкнутість, агресивність; конфліктність з іншими дорослими та однолітками, нечесність.

З метою вивчення характеру стосунків у родині, визначення стилю сімейного виховання, проводилося опитування батьків. Ступінь задоволеності батьків взаєминами у родині відображено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Задоволеність батьків взаєминами та стилем виховання у родині
(%)

Родинні комунікативно-виховні цінності і стратегії	Повністю задоволений	Частково задоволений	Незадоволений, оскільки вони відсутні
Конструктивні стосунки між членами родини	62	33	5
Позитивні стосунки батьків з дітьми	55	43	2
Морально-етичні цінності родини	52	46	2
Позитивні виховні моделі і стратегії у родині	42	50	8

Результати діагностичного етапу дослідження надали нам можливість визначити коло найбільш характерних для більшості обстежених родин проблем, які є перешкодою у взаєморозумінні між батьками та дітьми, формуванні емоційно-позитивного клімату родини. Це:

1. *Неадекватна батьківська виховна позиція*, що зумовлена низьким культурно-освітнім і педагогічним рівнем батьків. Виявляється у переважанні неадекватного ставлення до дитини; нерозумінні мотивів її поведінки, що ускладнює безумовне прийняття за різних обставин і ситуацій, навіть проблемних. Демонструванні суперечливості вимог батьків до дитини, неузгодженості батьківських настанов; низьким емоційним контактом у стосунках з дітьми.

2. *Психолого-педагогічна неосвіченість батьків* пов'язана з попереднім типом проблем та є її наслідком. Виявляється у відсутності батьківських знань про вікові та індивідуальні особливості дитини, особливості родинного виховання. Не усвідомлення батьками вагомості власного впливу на

виховання дитини, обраної ними вихованої лінії та стилю спілкування на особистісний розвиток дитини, зумовлює виховну невпевненість батьків.

3. *Порушення сімейного виховання* – є наслідком попередніх двох типів проблем, якій формує неправильні типи і лінії виховання, роблячи їх стихійними, негнучкими, нераціональними. Неефективність педагогічних впливів, що застосовують батьки, їх непослідовність, зумовлюють відповідну неузгодженість у вимогах та виховних впливах. Така невідповідність батьківських вимог й очікувань порушує емоційний контакт між батьками і дітьми.

4. *Неефективний стиль спілкування, що виявляється у невмінні говорити й слухати один одного.* Це приводить до нерозуміння, нездатності відображати думки та почуття дитини. Результатами цього є використання батьками неефективних способів спілкування, що приводить до авторитарно-монологічного стилю виховання у родині.

5. *Неконструктивні стосунки між батьками та дітьми, що виявляються передусім у невмінні конструктивно вирішувати конфліктні ситуації.* Домінуюча виховна позиція з боку батьків, прагнення підкорити дитину, приводить до втрати дитячої довіри, а нерівноправність позицій - до неповаги з боку дитини. Завищені вимоги до дитини формують у неї високий рівень домагань. Якщо він не співпадає з її реальними можливостями, у дошкільника виникають і швидко закріплюються різноманітні внутрішньо особистісні проблеми.

6. *Характерологічні особливості батьків та відповідні особистісні проблеми* – причина, що може слугувати основою для виникнення і розгортання інших, охарактеризованих вище. Непорозуміння у подружжі призводить до зміщення сімейних ролей, а, відповідно, до зміщення виховних позицій. Це складає підґрунтя до непрогностичності дій і вчинків подружжя, зумовлюючи конфліктність, низький рівень прояву рефлексії та емпатії,

тривожність, афективність. Такі емоційні деструкції є дуже негативними і психотравмуючими для дітей.

Тож отримані результати свідчать, що в сучасній родині простежується низка труднощів у вихованні дітей дошкільного віку, які негативно впливають на процес спілкування, соціалізацію, гальмують розвиток особистості дитини.

Для вивчення наступної педагогічної умови *впливу позитивного емоційного контакту в сім'ї на формування позитивних соціальних моделей поведінки дитини*, ми використовували в якості основного методу – бесіду з дітьми та їх батьками. Це дало можливість виявити існування позитивного емоційного контакту батьків з дитиною та спрогнозувати його вплив на формування позитивних соціальних стереотипів і поведінкових проявів (додатки).

Ми виявили, що батьки приділяють достатньо уваги своїм дітям і це видно з наступних відповідей їх дітей: батьки дивляться разом зі мною мультфільми, читають казки, граються з нами, допомагають, ходять на прогулянку. Це підтверджує отримання дітьми достатньої кількості уваги і позитивного емоційного контакту з батьками, що викликає у дітей любов і захоплення своїми батьками.

Під час бесіди з батьками ми виявили наступне: батьки намагаються достатньо приділяти часу своїм дітям, а саме: ходити з ними на прогулянку, гратися разом, навіть не зважаючи на особисті проблеми та справи; підтримувати дітей та допомагати їм.

За результатами анкетування вихователя, ми з'ясували, що позитивний емоційний контакт у родині впливає на формування позитивних моделей поведінки у дітей. Нами виявлено, що діти з сімей, де такий емоційний контакт забезпечується, в освітньому закладі демонструють високий рівень вихованості, не порушують поведінку, демонструють позитивні соціальні стереотипи і відповідну їм конструктивні моделі. Про цікаві, позитивні події з сімейного життя діти інколи діляться з вихователем.

Результати спостереження надали можливість зібрати фактичний матеріал про особливості спілкування дошкільників з батьками. Було виявлено емоційну близькість, тип взаємодії, стиль спілкування у родині, уточнено результати вибору стилю батьківського ставлення до дітей, які корелюють з відповідними виховними лініями. Спостереження здійснювалося під час прийому дітей до дитячого садка та увечері. У цей час ми спостерігали за поведінкою батьків, особливості спілкування з дітьми. Результати спостережень, ми використали для аналізу специфіки спілкування батьків з дітьми, виховних ліній у родинах.

Аналіз кількісних і якісних показників вияву позитивних та негативних соціальних моделей поведінки батьків і дітей дозволило виявити відповідні групи батьків і дітей: з *незначними виявами, помірними виявами та домінуючими виявами позитивних і негативних соціальних моделей поведінки*. Їх кількісні характеристики представлені у таблицях 2.4., 2.5.

Таблиця 2.4.

Порівняльна кількісна характеристика груп батьків з виявами позитивні

<i>Групи батьків з виявами негативних соціальних моделей поведінки</i>	<i>Кількісні вияви (у %)</i>	<i>Групи батьків з виявами позитивних соціальних моделей поведінки</i>	<i>Кількісні вияви (у %)</i>
з домінуючими виявами	45	з домінуючими виявами	70
з помірними виявами	55	з помірними виявами	30
з незначними виявами	0	з незначними виявами	0

негативних соціальних моделей поведінки

Таблиця 2.5.

<i>Групи дітей з виявами негативних соціальних стереотипів поведінки</i>	<i>(у %)</i>	<i>Групи дітей з виявами негативних соціальних стереотипів поведінки</i>	<i>Кількісні вияви (у %)</i>
з домінуючими виявами	40	з домінуючими виявами	50
з помірними виявами	60	з помірними виявами	50

з незначними виявами	0	з незначними виявами	0	24
----------------------	---	----------------------	---	----

Порівняльна кількісна характеристика груп дітей з виявами позитивних негативних соціальних моделей поведінки.

Таким чином, ми практично вивчили педагогічні умови соціалізації дошкільників у сім'ї. Вивчили їх вплив формування конструктивних та деструктивних рис характеру дітей, позитивних та негативних моделей їх поведінки, виникнення негативних поведінкових проявів. Кількісно визначили групи батьків і дітей з виявами позитивних та негативних соціальних стереотипів і моделей поведінки. Встановили переважання батьків з домінуючими і помірними виявами таких позитивних моделей поведінки. Виявили відповідні групи дошкільників, що виховуються у несприятливих сімейних умовах з різним культурно-освітнім рівнем та відповідними рівнями вияву позитивних і негативних соціальних моделей поведінки.

2.3 Рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов соціалізації дітей-дошкільників у родині

За результатами практичного вивчення педагогічних умов соціалізації дошкільників у сім'ї, ми з'ясували їх вплив на процес соціалізації дитини та формування внаслідок цих процесів конструктивних і деструктивних рис характеру дітей, позитивних та негативних моделей їх поведінки.

Встановлені нами непоодинокі факти некомпетентності батьків у вихованні власної дитини, що зумовлюються переважно низьким культурно-освітнім рівнем та їх педагогічною неосвідченістю. Саме вони детермінують дію двох інших педагогічних умов, ускладнюючи їх дію. Вказана категорія батьків характеризується низькою здатністю самостійно розв'язувати виховні завдання та проблеми, що виникають у спілкуванні з дітьми.

Означена ситуація вказує на нагальність спеціальної роботи з батьками *з метою:*

1. Вироблення адекватного їх уявлення про власну дитину, її

можливості та потреби згідно з віковим розвитком;

2. Підвищення сензитивності батьків стосовно власної дитини.
3. Реорганізація арсеналу засобів спілкування з дитиною.
4. Підвищення психолого-педагогічної культури батьків.

Роботу з батьками радимо проводити у двох напрямках:

1. *Просвітницька робота* з метою підвищення психолого-педагогічної культури батьків. Зміст такої роботи має бути спрямований на забезпечення батьків знаннями про вікові та психологічні особливості дитини, її індивідуальні можливості, про доцільність різних ліній виховання дитини в сім'ї, цінність гуманності у стосунках.

Реалізація просвітницьких завдань може здійснюватися шляхом використання тематичних бесід, індивідуального консультування, семінарів-практикумів, пам'яток, тематичних виставок, роботи в тренінгових групах.

2. *Розвивальний напрямок* може включати ознайомлення батьків з техніками діалогічного спілкування; формування їх ціннісних орієнтацій; відповідних способів комунікації з дитиною.

Оптимізація стилю сімейного виховання може досягатися шляхом:

- ознайомлення батьків зі специфікою особистісного розвитку, поведінки їх дитини згідно з обраним ними стилем виховання;
- корекції емоційного ставлення до дитини, настанов батьків у спілкуванні з дитиною;
- формуванні відповідних моделей поведінки з нею.

Оптимізація дитячо-батьківських стосунків буде досягатися шляхом вироблення в батьків уміння ставати на місце дитини; правильно визначати емоційний стан дитини, риси її характеру, своєрідність поведінки. Заходи, передбачені програмою мають сформувати у батьків вміння конструктивного спілкування у взаємодії з дітьми. Важливим є досвід керівництва діяльністю дитини та спілкуванням з нею.

Метою розвивальної роботи в межах програми є засвоєння конструктивної технології спілкування з дітьми. Це має відбуватись через усвідомлення власної виховної позиції та позиції дитини у системі взаємин, визначення оптимального стилю спілкування з нею.

Програма роботи з батьками передбачала висунення та розв'язання таких ключових завдань:

- формування усвідомленого ставлення батьків до дитини на основі їх психолого-педагогічного просвітництва;
- міну стереотипів і шаблонів виховання дитини у родині;
- еорганізацію технології спілкування та взаємодії батьків з дітьми.

Для досягнення висунутих мети і завдань, батьки мають працювати над розвитком власної самосвідомості й самоаналізу, оскільки вони є важливим особистісно-психологічним інструментом у корекції стосунків з дітьми. процесу особистісного зростання, реалізації творчого потенціалу.

Для рекомендованої роботи з батьками добирались методи, що передбачають *активне навчання*. Воно сприятиме здобуттю психолого-педагогічних знань, розвиток відповідних умінь та навичок, створення умов для саморозвитку, самостійного пошуку батьками способів подолання труднощів у стосунках з дітьми.

Форми проведення роботи: соціально-психологічний тренінг, групові дискусії, ігрові методи, міні-лекції, вербальні та невербальні техніки, індивідуальне консультування, аналіз конкретних ситуацій, практичні вправи і завдання.

Найбільш продуктивними формами роботи, можуть бути індивідуальне консультування батьків й застосування соціально-психологічного тренінгу.

Нами проведений аналіз тренінгових програм корекції родинних стосунків. Значна їх частина за змістом, структурою, спрямованістю вправ

дозволяє оволодіти необхідним базисом комунікативних знань, умінь та навичок.

Проте, для більш ґрунтовного розуміння батьками труднощів і помилок у спілкуванні з дошкільниками, корекції батьківських моделей поведінки, важливим є засвоєння ними категорій «розуміння», ефективної комунікації у родині в цілому та з дітьми, зокрема.

Тому, ми розробили програму, яка б частково враховувала психологічні, світоглядні, моральні та культурні аспекти особистостей батьків. Була б ґрунтована на сімейних цінностях родини, її культурно-освітньому рівню, специфіці ліній родинного виховання. Така програма мала б потенціал для формування готовності батьків усвідомлено ставитися один до одного та до власної дитини.

Розв'язання висунутих завдань, психолого-педагогічної гармонізації стосунків у родині, поліпшення процесу соціалізації дитини пропонується нами шляхом впливу на компоненти особистісної структури людини: *емоційний, когнітивний, поведінковий*.

Для цього важливо враховувати важливі соціально-психологічні механізми гармонізації родинних стосунків:

1. *Емоційну реакцію*: вільне вираження емоцій, усвідомлення власних проблем і їх емоційне переживання та вираження. Отримання емоційної підтримки, корекція емоційних стосунків з дітьми, модифікація засобів переживання та емоційного реагування, виховання почуттів.

2. *Усвідомлення власних проблем*: мотивів виховання і власної поведінки у стосунках з дітьми, усвідомлення батьківства, ціннісних орієнтацій у вихованні дитини. Усвідомлення потреби в рефлексії та самоаналізі власних можливостей, потреби у самовдосконаленні. Розуміння способів взаємодії з дитиною, власної позиції в конфліктних ситуаціях, причин виникнення труднощів у спілкуванні з соціальним оточенням родини.

3. *Вправлення в нових способах поведінки*: подолання неадекватних форм поведінки, неадекватного ставлення до дитини. Зміна стереотипів і шаблонів виховання, закріплення нових конструктивних форм поведінки та моделей спілкування. Вони сприятимуть гармонізації стосунків між батьками та дитиною, оптимізуватимуть процес спілкування.

У межах Програми, в процесі навчання, батьки отримували б необхідні знання, оволодівали б ефективними способами комунікативної взаємодії, випробували нові способи психолого-педагогічного впливу.

У роботі з батьками, важливо навчити їх *прийомів ефективного спілкування*. Розглянемо найбільш дієві:

- вміння поставити себе на місце дитини, зрозуміти її внутрішній світ на основі аналізу мотивів поведінки дитини, її почуттів та думок (*прийом інтроспекції*);
- здатність розуміти переживання дитини, адекватно відгукуватись у відповідь, виявляти співчуття, прийнявши позицію іншого, готовність допомогти (*прийом емпатії*);
- стратегія двобічного вигравання, що моделюється шляхом забезпечення можливостей для самоствердження дитини, застосування батьками “Я-висловлювань” та “Я-повідомлень” як способу відображення подій, потреб, почуттів, поглядів інших (*прийом позитивного самоствердження*);
- домінування «влади» партнерських стосунків з дитиною (*прийом спільної влади*);
- конструктивне подолання конфліктних ситуацій, вирішення проблеми з урахуванням інтересів, потреб, бажань обох сторін (*аналізу конфліктних ситуацій*);
- перетворення проблеми на конструктивне завдання, пошук позитиву у негативі, готовність чогось навчитися у кожній конкретній ситуації (*прийом креативності*);

- розуміння своїх та дитячих почуттів і повага до них, вміння передавати позитивний емоційний настрій один одному (*прийом управління емоціями*);
- *прийом рефлексії*, як здатність до прогнозування власної поведінки та дій дитини;
- розкриття власного досвіду та суб'єктивного досвіду дитини, підвищення власної психолого-педагогічної культури, обізнаність в особливостях психо-вікового розвитку особистості дитини (*прийом розширення досвіду*);
- розвиток соціально-комунікативної компетентності (*прийом оптимізації спілкування*);
- спрямування дій на досягнення значущої мети, організація власної та дитячої діяльності, співпраці, створення умов для попередження порушень поведінки дитини (*прийом організаційної компетентності*).

Опанування цих прийомів дозволить батькам скоригувати взаємини з дитиною, оптимізувати процес спілкування з нею. Найкращий спосіб опанування прийомів – *тренінгові форми*, де може здійснюватись комфортне виконання різноманітних ігор: *психотренінгових, комунікативних, ділових* та інших. Їх виконання в межах тренінгових форм чи відповідних вкраплювань до лекцій чи семінарів, сприятиме виробленню визначених вище комунікативних умінь батьків.

Очікувані результати роботи за програмою:

- батьки мають навчитися розуміти самих себе та власну дитину;
- набути навичок аналізу її поведінки і створення оптимальних умов для гармонізації стосунків у родині;
- отримані навички мають забезпечувати оптимальну взаємодію та конструктивне спілкування;
- набуті перцептивні навички, допоможуть батькам адекватно сприймати та розуміти дитину;

- отримані прийоми попередження і подолання конфліктів, забезпечуть здатність батьків правильно обирати стиль поведінки та правельні лінії виховання у проблемних ситуаціях;
- здобуті навички психологічного розвантаження та саморегуляції сприятимуть виробленню здатності позитивно сприймати родину та конструктивно вирішувати проблемні питання в ній.

Далі пропонуємо до використання **підбірку вправ**, виконання яких сприятиме виробленню визначених вище комунікативних умінь батьків.

Вправа – «Дзеркало»

Вправа націлена на поступове розуміння батьками власного впливу на дитину через усвідомлення її і своїх емоцій. Для цього, потрібно як в дзеркалі повторювати відображення емоцій і дій іншого. Виконання цієї вправи підштовхує учасників до висновку про сутність емоції, яка демонструвалась, а яка була необхідністю.

Вправа «Портрет сім'ї»

Для виконання цієї вправи батьки мають продемонструвати зроблені герби сімей, розкрити їх сутність, підкреслити важливу роль родини у житті кожної людини, висловити власну позицію на розуміння родинних стосунків. Вправа націлена на усвідомлення власного ставлення батьків до родини, з'ясування думки кожного члена родини, оскільки у повсякденному житті не всі батьки замислюються над запитанням: “Яка моя сім'я?”

Вправа «Виховні стилі»

Мета вправи: спрямувати учасників на розуміння домінуючих у родині стилів спілкування та оволодіння конструктивними стилями виховання.

У процесі дискусії про стилі виховання, батьки мають про них розповісти, відзначивши їх вплив на розвиток дитини, зокрема, спрогнозувати і негативний вплив.

Вправа «Моя дитина і я»

Вправа націлена на визначення усвідомленого ставлення батьків до дитини, розуміння ступеню її проблем та необхідної допомоги. Вправа допоможе у визначенні батьківського ставлення до власної дитини, особливостей її сприймання, формування позитивних стосунків з нею.

Вправа «Асоціації»

Вправа спрямована на активізацію асоціацій батьків власної дитини з якимось об'єктом, предметом, явищем оточуючої дійсності. Необхідно було пояснити, чому саме такою є асоціація батьків. Варіанти відповідей та інформація щодо їх інтерпретації допомогала іншим визначати особливості сприйняття батьками дитини.

Вправа «Тлумачення»

Мета вправи: допомогти батькам у формуванні їх вмінь аналізувати почуття дитини. Таке своєрідне тлумачення, вчить батьків педагогічному прогнозуванню.

Вправа «Я на місці дитини».

Учасникам було запропоновано визначити, що відчуває дитини в конкретних життєвих ситуаціях. При виконанні вправи, дорослі вчаться ставити себе на місце дитини, бачити світ очима дитини, розуміти емоції і почуття дитини.

Вправа «Роль»

Виконання вправи допоможе батькам, зігравши роль дитини, стати на її місце, «пережити» її психологічні стани, ситуації успіхів та невдач у змодельованих ситуаціях спілкування з батьками. Таке програння ролей

поглиблює здатність до пізнання емоцій і почуттів дитини та розуміння дитини. Сприяє самовдосконаленню батьків через переживання негативних емоцій, почуваячись некомфортно у стані нав'язаної ролі.

Допоможе у набутті практичних умінь взаємодії з дітьми, конструктивного використовувати педагогічно доцільних ліній їх виховання розроблена *«Пам'ятка взаєморозуміння» для батьків.*

Пам'ятка взаєморозуміння» для батьків

одумайте та визначте якості, необхідні вам для взаєморозуміння у стосунках з дітьми, оцініть рівень їх прояву в своїй родині.

ам'ятайте, що любов, повага, партнерство, розуміння, емпатія, толерантність – це якості, котрі є запорукою гармонії в сім'ї.

одумайте, які якості гальмують процес спілкування у вашій родині, а які впливають позитивно?

ам'ятати про те, що кожний володіє особистісними рисами, які не тільки допомагають у взаєморозумінні, але можуть бути причиною їх ускладнення, тому важливим є самовдосконалення.

роаналізуйте власний стиль спілкування з дитиною. Подумайте, чи враховуєте Ви індивідуальні особливості своєї дитини і чи відображаєте це у стилі стосунків з нею та в організації темпу діяльності дитини?

амагатися у стосунках з дитиною постійно виявляти терплячість, тактовність і толерантність;

кщо іноді Вам бракує терпіння вислухати дитину і ви сваритесь, пам'ятайте про важливість рефлексивного слухання дитини, розуміння її потреб і можливостей.

авжди намагатися контролювати себе!

ам'ятати, що нерозуміння у стосунках можна усунути, зрозумівши їх причини.

озуміти, що причини непорозумінь знаходяться в особливостях ставлення батьків до дитини, власних особистісних рисах.

свідомлювати батьками власну відповідальність за результати виховання власної дитини.

озуміти роль знань, умінь і навичок у реалізації власної комунікації з членами родини, встановленні позитивних стосунків з ними.

ам'ятати про внутрішню позицію батьків (інтерес до дитини як до особистості, до її внутрішнього світу) та її роль у процесі виховання.

астосовувати прагнення батьків до самовдосконалення: розвивати психологічну спостережливість, вміння відчувати та передбачати психічні стани дітей, ставити себе на місце дитини. Це необхідно для покращення стосунків у родині, набуття батьками досвіду позитивних стосунків.

Таким чином, ми розробили рекомендовану систему роботи з оптимізації педагогічних умов соціалізації дитини у родині. Вона включала комплексну корекційно-розвивальну програму для батьків, що за своєю метою, структурою та змістом спрямована на оптимізацію спілкування батьків з дитьми, корекцію дитячо-батьківських стосунків, вироблення адекватного ставлення до дитини. Пріоритетною ідеєю розробленої програми є розвиток цілісної особистості дитини.

Психо-технічним доповненням до розробленої програми стала *підбірка психотренінгових та комунікативних ігор*, залучати до яких можна батьків і в межах реалізації розробленої програми і з метою вироблення відповідних корекційно-виховних умінь батьків.

Конструктивному використанню педагогічно доцільних ліній у вихованні дітей сприятиме розроблена *«Пам'ятка взаєморозуміння»* для батьків.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

З метою практичного вивчення педагогічних умов соціалізації дошкільників у сім'ї, нами розроблена програма педагогічного експерименту, з визначенням його мети і завдань, етапів.

На першому, підготовчому етапі - розроблялись програма педагогічного експерименту, здійснювався підбір та розробка діагностичних методик і процедур.

Для вивчення педагогічних умов соціалізації дошкільника у родині, нами було використано відповідні критерії і показники та основні (анкетування вихователів, бесіда з батьками та дітьми) і допоміжні (спостереження за спілкуванням батьків з дітьми, анкетування вихователів) емпіричні методи.

Критеріями вивчення ефективності педагогічних умов соціалізації старшого дошкільника у родині стосовно батьків визначені: *позитивні та негативні соціальні моделі поведінки батьків з відповідними показниками*; стосовно дітей визначені: *позитивні та негативні соціальні моделі поведінки дітей з відповідними показниками*.

На основі виділених критеріїв і показників вивчення соціальних стереотипів поведінки у старших дошкільників та їх батьків, ми визначили відповідні групи батьків і дітей з різними виявами позитивних та негативних соціальних стереотипів поведінки: (незначними, помірними, домінуючими).

Отримані емпіричні дані підтверджують необхідність проведення роботи з батьками для оптимізації виділених і досліджених педагогічних умов соціалізації дитини в родині.

Ми розробили рекомендовану систему роботи, яка включала комплексну корекційно-розвивальну програму для батьків, що за своєю метою, структурою та змістом спрямована на оптимізацію спілкування

батьків з дітьми, корекцію дитячо-батьківських стосунків, вироблення адекватного ставлення батьків до дитини. Пріоритетною ідеєю розробленої програми є розвиток цілісної особистості дитини та забезпечення її емоційного комфорту.

Психо-технічним доповненням до розробленої програми стала підбірка психотренінгових та комунікативних ігор, залучати до яких можна батьків і в межах реалізації розробленої програми і з метою вироблення відповідних корекційно-виховних умінь батьків.

Конструктивному використанню педагогічно доцільних ліній у вихованні дітей сприятиме розроблена *«Пам'ятка взаєморозуміння» для батьків.*

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне обґрунтування, вивчення й узагальнення проблеми соціалізації дітей дошкільного віку у сім'ї, практично вивчені педагогічні умови ефективності соціалізаційних процесів у родині та сформульовані висновки за висунутими дослідницькими завданнями.

За першим завданням.

1. Ми виявили існування різноманіття визначень поняття «соціалізація». Воно зумовлене переважно галуззю наукових пошуків дослідників. Ми будемо послуговуватися визначеннями А. Капської, С. Савченко в галузях соціальної педагогіки та соціальної психології, згідно яких *соціалізація* – це сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким індивід засвоює і відтворює певну систему знань, норм, цінностей, що дає йому змогу функціонувати як повноправному члену суспільства.
2. Основними сферами соціалізації є *діяльність, спілкування та самосвідомість*. У *діяльності* людина виражає себе як суспільний індивід, виявляє самостійність, ініціативу, творчість та засвоює нові види активності. *Спілкування* є формою діяльності, самостійним процесом взаємодії, необхідним для інших видів діяльності. *Самосвідомість* є становленням «Я-концепції» індивіда як динамічної системи уявлень людини про себе.
3. Соціалізація як процес розвитку людини у взаємодії з навколишнім світом виступає в *єдності чотирьох складових*: стихійної соціалізації, відносно керованої соціалізації, відносно соціально контрольованої, свідомої самозмінної людей.

За другим завданням.

1. Ми деталізували особливості *стихійної та спрямованої соціалізації дітей дошкільного віку*. *Стихійна форма соціалізації* - це «автоматичне»

виховання певних соціальних навичок у зв'язку з постійним перебуванням індивіда в безпосередньому соціальному оточенні. Внаслідок стихійної соціалізації у дітей дошкільного віку можуть формуватися як позитивні, так і негативна соціальні моделі поведінки.

2. Важливе місце має і *спрямована форма соціалізації* - спеціально розроблена суспільством або відповідними інституціями та організаціями, система впливів на розвиток особистості з метою її формування і розвитку відповідно до цінностей та ідеалів суспільства.

3. *Способами спрямованої соціалізації* виступають: *виховання, навчання, освіта* з відповідним набором ланок. *Виховання* – система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. *Навчання* виступає спільною діяльністю педагога і дитини, що зорієнтоване на засвоєння знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності. Згідно нашого дослідження головною ланкою спрямованої соціалізації виступає *дошкільна освіта* - рівень освіти, який дитина здобуває у закладі дошкільної освіти та сім'ї. Внаслідок спрямованої соціалізації формується модель особистості, з відповідною системою знань, умінь, навичок, індивідуально-психологічних характеристик.

Ми визначили найбільш дієві *шляхи спрямованої соціалізації*: *діяльність*, як можливість засвоєння великого фонду соціальної інформації; *уміння і навички*; *спілкування* в межах різних соціальних груп; *виконання різноманітних соціальних ролей* та *моделей соціальної поведінки*.

За третім завданням.

1. *Зміст соціалізації* визначається:
  - сукупністю соціальних впливів;
  - відношенням індивіда до цих впливів у контексті загальнолюдських цінностей;
  - особливостями соціального середовища.

2. На процеси соціалізації дитини впливають *особливості взаємодії особистості і середовища*. Соціальне середовище розглядається у широкому соціальному значенні, як *макро-середовище*, що охоплює економічну, соціальну, політичну і духовну систему взаємин.

У вузькому значенні як *мікро-середовище* - безпосереднє соціальне оточення людини, у якому протікає її життєдіяльність.

3.Складовими мікросередовища дошкільника є *сім'я, заклад дошкільної освіти, група дітей дошкільного віку, різноманітні спільноти і категорії людей*, з якими спілкуються діти та набувають соціального досвіду. Соціалізаційний вплив сім'ї на дітей у різні періоди їхнього дитинства є нерівнозначним. Особливо значущий є вплив батьків у період дошкільного дитинства.

Діти дошкільного віку найбільш чутливі до *цілеспрямованого та стихійного впливу* – як позитивного, так і негативного. Оскільки у дошкільників замалий власний соціальний досвід, їхнє сприйняття впливів соціального середовища (у цей час - сім'ї) – найтриваліше і найміцніше.

4.Заклад дошкільної освіти – друга після сім'ї «інституція соціалізації», яка є важливим соціальним простором життя дитини, суспільним середовищем її розвитку і виховання.

Група однолітків - незамінний мікро-фактор соціалізації особистості, функціями якого є: прилучення до культури суспільства та соціальних норм; научіння статево рольовій та етичній поведінці; допомога членам дитячого товариства у досягненні автономії від дорослих та сім'ї; створення умов для для самореалізації та самоствердження.

Феномен *дитячої субкультури* як фактор соціалізації допомагає малюку в освоєнні життєвого простору. Слугує своєрідним майданчиком апробування дитиною власних сил, вміння взаємодіяти з однолітками.

За четвертим завданням.

1. Ми визначили *особливості соціалізаційного впливу сім'ї* як соціальної інституції на дітей дошкільного віку, а саме:

- розвиток високих *соціальних мотивів* і благородних почуттів;
- виховання *духовності* у дошкільників як потреби здійснювати добрі справи і вчинки, почуття співіснування з довкіллям;
- розвиток співчуття, доброти, готовності прийти на допомогу, як *здатності до благочинних справ*;
- використання *прикладу батьків* як ефективного засобу родинного виховання та соціалізації в сім'ї;
- використання *авторитету батька та матері* у сімейному вихованні;
- формування *національної свідомості дітей*, що виявляється в: любові до рідної землі, до свого народу, освоєння національних цінностей (мови, території, культури, відчуття своєї причетності до розбудови національної державності), патріотизму;
- *вагомості стилю взаємин з батьків дітьми*, який збуджує їхні сили, розвиває самостійність та ініціативу, спонукає до позитивних дій і вчинків, підтримує почуття власної гідності й утверджує відповідальність за свою поведінку;
- *духовний зв'язок між поколіннями* як передумова виховання поваги і любові до свого роду, рідної сім'ї, землі, національних звичаїв і традицій;

2. *Педагогічними умовами* реалізації вказаних особливостей соціалізації дитини у родині визначені: вплив рівня загальної культури та педагогічної освіченості батьків на лінії виховання дітей в родині; вплив ліній виховання у родині на виникнення позитивних та негативних соціальних моделей поведінки дитини; вплив емоційного контакту дитини з батьками на її поведінку.

За п'ятим завданням.

1. З метою практичного вивчення педагогічних умов соціалізації дошкільників у сім'ї, нами розроблена програма педагогічного експерименту, з визначенням його мети і завдань. Дослідження здійснювалось в межах низки етапів на **базі ЗДО № .. у місті....**

2. Нами розроблені *критерії і показники* практичного вивчення педагогічних умов соціалізації дошкільника у сім'ї та відібрані основні та допоміжні емпіричні методи для дослідно - експериментальної роботи.

Основними методами визначені: анкетування вихователів, бесіда з батьками та дітьми. Допоміжними методами: спостереження за спілкуванням батьків з дітьми, анкетування вихователів.

Критерієм вивчення дієвості визначених і теоретично обрнтованих педагогічних умов соціалізації старшого дошкільника у родині стосовно батьків визначений: позитивні та негативні *соціальні моделі поведінки батьків* з відповідними *показниками*: ставлення до потреб дитини, характер стосунків; вираження вимог до дитини; лінії виховання, співвідношення покарання та заохочення; провідні форми взаємодії з іншими людьми.

Критерієм вивчення дієвості визначених і теоретично обрнтованих педагогічних умов соціалізації старшого дошкільника родині стосовно дітей визначений: *позитивні і негативні соціальні моделі поведінки дітей* з відповідними *показниками*: стиль поведінки у стосунках з іншими членами родини; егоцентризм та альтруїзм як полярні поведінкові прояви; деструктивна поведінка дитини як спосіб привернення уваги батьків; конструктивна поведінка як спосіб самоствердження.

3. На основі виділених критеріїв і показників, ми визначили групи батьків і дітей з відповідними виявами позитивних та негативних соціальних моделей поведінки: *незначними, помірними, домінуючими виявами позитивних та негативних соціальних моделей поведінки батьків і дітей*. Ми виявили позитивні та негативні соціальні моделі поведінки батьків і дітей та у сім'ях з низьким та помірним культурно-освітнім рівнем.

Це дозволило нам виділити такі *наслідки* позитивних та негативних соціальних моделей поведінки у батьків і дітей сімей з різним культурно-освітнім рівнем: *достатнім, належним та низьким*.

5. Результати діагностичного етапу дослідження надали нам можливість визначити коло найтипівіших для більшості обстежених родин *проблем*, які є перешкодою у взаєморозумінні між батьками та дітьми, формуванні емоційно-позитивного клімату родини.

Це: неадекватна батьківська виховна позиція, психолого-педагогічна неосвіченість батьків, порушення сімейного виховання, неефективний стиль спілкування, неконструктивні стосунки між батьками та дітьми, характерологічні особливості батьків та відповідні особистісні проблеми.

6. Нами визначені *групи батьків з виявами негативних і позитивних соціальних моделей поведінки*. Зафіксоване переважання *домінуючих позитивних виявів* соціальних моделей поведінки (70%) та *помірних негативних виявів* соціальних моделей поведінки (55%) у батьків, що мали високий соціально-освітній рівень.

Групи дітей мають дещо нижчі кількісні дані. З виявами *позитивних соціальних стереотипів поведінки* переважають групи з *домінуючими (50%) та помірними (50%) виявами*. З виявами *негативних соціальних стереотипів поведінки* переважають групи з *помірними (60%) та домінуючими (40%) виявами*. Зауважимо, що у цих групах батьків, зафіксовані вияви *корелюються*, відповідно, з *їх низьким соціально-освітнім рівнем*.

7. Отримані емпіричні дані підтверджують необхідність *оптимізації* виділених у досліджених *педагогічних умов соціалізації дитини в родині*.

Для цього ми розробили *рекомендовану систему роботи*, яка включала комплексну корекційно-розвивальну програму роботи з батьками, що за своєю метою, структурою та змістом спрямована на *підвищення психолого-педагогічної освіченості членів родини, оптимізацію спілкування батьків з дітьми, корекцію дитячо-батьківських стосунків*.

Основою програми став *тренінг* для батьків. Психо-технічним доповненням до нього є *підбірка психотренінгових та комунікативних ігор*, залучати до яких можна батьків і в межах реалізації розробленої тренінгової програми і з метою вироблення відповідних виховних умінь батьків.

Конструктивному використанню педагогічно доцільних ліній у вихованні дітей сприятиме розроблена в межах системи роботи

Проте, отримані результати дослідження, не вичерпують усієї глибини й важливості оптимізації педагогічних умов сімейної соціалізації дітей дошкільного віку. Перспективами подальшого наукового пошуку залишаються окремі аспекти аналізу дитячої соціалізації; етнопедагогічні засади означеної проблеми; дослідження компаративного аспекту соціалізації у родині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т.Ф. Сімейне виховання як філософська та соціально-педагогічна проблема : методологія і теорія дослідження // *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : Зб. наук. пр. : В 2 кн. Кн. 2. К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2002. С. 6–11.
2. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! [пособие для учителя]. М. : Просвещение, 1983. 208 с.
3. Артемова Л.В. Соціалізація дитини в родині // *Дошкільне виховання*. 2004. № 3. С. 3–5.
4. Беленька Г., Гавриш Н. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: метод. посібник / за заг. Ред. Н.Гавриш. Харків: Мадрид. 2015. 220 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти. К. : Видавництво, 2021. 26 с.
6. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методологічні основи: [монографія]. Київ: Науковий світ, 2006. 363 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. К. : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 2003. 344 с.
8. Беленька Г.В. Здоров'я дитини – від родини / Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, М.А. Машовець. К. : СПД Богданова А.М., 2006. 220 с.
9. Бобак О.Б. Роль сім'ї у процесі соціалізації особистості // *Зб. наук. праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. № 24. К. : ВІКНУ, 2009. С. 214–219.
10. Бобак О.Б. Сім'я та родинне виховання як середовище соціалізації дітей дошкільного віку у поглядах видатного педагога України М.Г. Стельмаховича // *Збірник наукових праць*

Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка / [ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), М. Чепіль, В. Кемінь та ін.]. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2013. Вип. 27. С. 153–167.

11. Бобак О.Б. Соціалізація особистості в дошкільному віці як предмет науково-педагогічного вивчення // *Міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зиморя]. Дрогобич : Посвіт, 2013. Вип. 4. С. 178–184.
12. Болгаріна В.С. Соціальна структура суспільства і соціалізація учнів // *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : [збірник наукових праць]. К. : Пед. думка, 1999. Кн. 1. С. 31–37.
13. Болтарович З. Традиції сімейного виховання // *Народна творчість та етнографія*. 1993. № 2. С. 16–25.
14. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Луганськ, 2006. – 235 с.
15. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків : Т. 1. Полтава : Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. 191 с.
16. Ващенко Г. За здорову і свідому українську родину / Твори. Ващенко Г. Т. 4. Праці з педагогіки і психології. К. : «Школяр» – «Фада» ЛТД, 2000. С. 314–325.
17. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. СПб : Союз, 1997. 224 с.
18. Загарницька І. І. Сім'я як матриця людської особистості: сучасні тенденції розвитку // *Вісник інституту розвитку дитини. Серія*

- "Філософія, педагогіка, психологія"* : зб. наук. праць. К., 2011. Вип. 14. С. 39–45.
19. Загарницька І. І. Феномен дитинства: філософсько-соціологічний аналіз : монографія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 320 с.
20. Захарова Н. М. Адаптація дітей до дитячого садка // *Дошкільне виховання*. 2006. № 4. С. 8–11.
21. Захарова Н. М. Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08. К., 2007. 242 с.
22. Капська А.Й. Соціалізація особистості – надзавдання соціальної педагогіки // *Соціальна педагогіка : [підручник] / [за ред. проф. А.Й. Капської]*. К. : Центр навчальної літератури, 2006. С. 4–19.
23. Кремень В. П. Історія виховання : навч.-метод. посіб. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. Т. 2 : від ХІХ ст. до наших днів. 2013. 196 с.
24. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність // *Дошкільне виховання*. 1999. № 5. С. 3–6.
25. Кононко О. А. Соціально-емоційний розвиток особистості : навч. посіб. К. : Освіта, 1998. 256 с.
26. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника // *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць*. Київ; Житомир : Вид-во "Волинь", 2003. Кн. І. 383 с.
27. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). К. : Стилос, 2000. 336 с.

28. Косарева О.І. Педагогічні умови формування гармонійних взаємин батьків з дітьми старшого дошкільного віку : автореф. канд. пед. наук : спец. 13.00.08. –К., 2006. 20 с.
29. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / [за ред. Л.Н. Проколієнко]. К. : Радянська школа, 1989. 608 с.
30. Котырло В.К. Детский сад и семья. К. : Радянська школа, 1984. 119 с.
31. Кузьменко В. Адаптація // *Дошкільне виховання*. 1995. № 8. С.18–19.
32. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. – Слов'янськ, 2004. 240 с.
33. Лаврентьева Г. Партнерське спілкування – школа соціалізації // *Дошкільне виховання*. 2002. № 10. С. 4–5.
34. Лаврентьева Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище : європейський досвід та новітні підходи // *Палітра педагога*. 2001. № 4. – С. 11–13..
35. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрис. К. : Віра Інсайт, 2000. 444 с.
36. Литвиненко С.А. Дитина і середовище : проблеми взаємодії // *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди* : Науково–теоретичний часопис. Переяслав-Хмельницький, 2003. С. 215–220.
37. Логвиненко Т. О. Педагогіка сімейного виховання : навчально-методичний посібник до самостійної роботи для студентів спеціальності 6.010106 "Соціальна педагогіка". Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 160 с.

38. Лукашевич Н.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : [навч.-метод. посібник]. К. : ІЗМН, 1998. 112 с.
39. Луцик Д. Ідеали сім'ї у творчості класиків педагогічної думки в Україні і сучасна українська сім'я : монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 134 с.
40. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка : [навч. посібник]. К. : ІЗМН, 1997. 139 с.
41. Печенко І. П. Окремі концептуальні засади соціалізації особистості в дошкільному дитинстві // *Педагогіка і психологія*. 2006. № 3 (52). С. 19–29.
42. Пихтіна Н. П. Організаційно-педагогічні умови адаптації дошкільників до ДНЗ (за вимогами КМС ОНП) для студентів спеціальності «Дошкільне виховання» : навч. посіб.. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 338 с.
43. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. Гоголя, 2014. 376 с.
44. Поніманська Т. І. Людина і я. Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини // *Дошкільне виховання*. 1999. № 8. С. 14–15.
45. Понтюк Т.І. Дошкільна педагогіка : [навч.-метод. посіб.]. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 118 с.
46. Постовий В.Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей в сучасній сім'ї : [монографія]. Київ : Інститут проблем виховання АПН України, 2006. 190 с.
47. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К. : Академвидав, 2006. 424 с.

- 48.Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія. К. : Міленіум, 2008. 400 с.
- 49.Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05. Умань, 2009. 499 с.
- 50.Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального простору : автореф. дис... д-ра. пед. наук: спец. 13.00.05. Луганськ, 2004. 61 с.
51. Савчин М.В. Соціальна психологія. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 2000 274 с.
- 52.Соціальна педагогіка : підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
- 53.Стельмахович М.Г. Виховний потенціал української родини // *Учитель*. 1998. № 6. С. 52–55.
- 54.Стельмахович М.Г. Українська родина. Сім'я і родинне виховання в Україні з початку ХХ ст. і донині // *Рідна школа*. № 3. 1993. С. 14–17.
- 55.Сухомлинська О.В. Материнська любов як основа виховання // *Початкова школа*. 1993. № 10. С. 26–28.
- 56.Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. К. : Радянська школа, 1978. 263 с.
- 57.Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. – Т. 3 : Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К. : Радянська школа, 1977. 670 с.
- 58.Эриксон Э. Детство и общество. Спб. : Ленато, АСТ, Фонд «Университетская книга», 1996. 592 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вихователів щодо вивчення особливостей формування соціальних стереотипів поведінки у дітей у родині

Шановні колеги!

Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Ваші об'єктивні відповіді допоможуть нам у дослідженні важливої для сучасного ЗДО проблеми: " Особливостей формування соціальних стереотипів поведінки у дітей у родині". Ваші відверті відповіді допоможуть у дослідженні цієї проблеми. Дякуємо.

I. Паспортичка:

- 1.1. Ваш вік;
- 1.2. Освіта;
- 1.3. Фах;
- 1.4. Стаж роботи;
- 1.5. у якій групі працюєте.

II. Вивчення впливу способу батьків на формування відповідних соціальних стереотипів поведінки дитини

- 2.1. Скільки дітей відвідує Вашу групу? _____
- 2.2. Скільки дітей з неблагополучних сімей у Вашій групі? _____
- 2.3. Скільки з благополучних?
- 2.4. Які поведінкові та особистісні характеристики притаманні дітям з неблагополучної сім'ї, що відвідують Вашу групу? _____
- 2.5. Які поведінкові та особистісні характеристики притаманні дітям з благополучної сім'ї, що відвідують Вашу групу?

III. Вивчення впливу емоційного контакту в сім'ї на формування поведінки дитини

- 3.1. Чи порушують поведінку діти з благополучних та неблагополучних сімей в ЗДО?
  - А) заважають на заняттях;
  - Б) ламають іграшки;
  - В) часто відбирають іграшки у своїх однолітків;
  - Г) відмовляються від виконання трудових доручень;
  - Д) не порушують;
  - Ж) порушують іноді.
- 3.2. Чи цікавляться батьки з благополучних та неблагополучних сімей поведінкою своїх дітей?

- А) контролюють і карають;
- Б) цікавляться іноді;
- В) не цікавляться;
- Г) реагують, якщо є зауваження від вихователів;
- Д) не реагують на зауваження.

3.3. Як відносяться діти з різних сімей до своїх однолітків?

- А) часто б'ються з однолітками;
- Б) часто конфліктують та застосовують лихослів'я;
- В) негативно ставляться до своїх однолітків;
- Г) граються в "недитячі" ігри;
- Д) _____

Ваш

варіант _____.

3.4. Чи діляться з Вами діти своїми переживаннями та проблемами, які в них виникають?

- А) так;
- Б) ні;
- В) інколи.

3.5. Якщо "так", то які переживання та проблеми найчастіше виникають у дітей?

_____

_____

_____

IV. Вивчення ускладнення подружніх стосунків як фактору формування рис характеру дитини

4.1. Які якості характеру у дітей, на Вашу думку, переважають?

- А) занижена самооцінка;
- Б) агресивність;
- В) конфліктність;
- Г) неврівноваженість;
- Д) невпевненість у собі;
- Ж) замкненість;
- З) нечесність;
- І) сором'язливість;
- К) лінивість;
- Л) _____

Ваш

варіант _____.

4.2. _____ у _____ чому _____ це _____ проявляється?

_____

_____

_____

4.3. Чи є у Вашій групі діти з егоїстичною поведінкою? _____

4.4. _____ Як _____ це проявляється? _____

Якщо "так", то з чим це пов'язано? _____

V. Вивчення впливу рівня педагогічної культури батьків на лінії виховання дітей у сім'ї

5.1. Чи цікавляться у Вас батьки про успіхи своїх дітей?

- А) так;
- Б) ні;
- В) інколи.

5.2. Чи виконують батьки спільно зі своїми дітьми домашнє завдання, яке Ви задаєте, з своїми дітьми (вивчення вірша напам'ять, аплікації, малюнки і т.д.)?

- А) так;
- Б) ні;
- В) інколи.

5.3. Якщо батьки "не цікавляться" своїми дітьми, то, яка на Вашу думку, цьому причина?

- А) батьки занурені в коло власних проблем, інтересів, справ;
- Б) недостатність часу;
- В) недостатня компетантність;
- Г) аморальна поведінка;
- Д) прагнення наживи;
- Ж) незадовільне матеріальне становище;
- З)

Ваш варіант _____.

5.4. Чи намагаєтеся Ви надати психолого-педагогічну допомогу батькам ?

- А) так;
- Б) ні;
- В) інколи.

5.5. Якщо "так", то які форми і методи Ви застосовуєте?

- А) індивідуальні форми (індивідуальні бесіди; консультації; поради; відвідування дітей вдома; залучення батьків до життя дитячого садка);
- Б) наочно – інформаційні форми (виставки дитячих робіт; реклама книг, публікацій у періодиці, в системі Інтернет з проблем сімейного виховання);
- В) колективні форми (батьківські збори; зустрічі з батьками; вечори запитань і відповідей; засідання "круглого столу"; заняття – тренінги, покликані навчити батьків правильно організовувати спілкування і спільну діяльність з дитиною);
- Г) лекції;
- Ж) дні відкритих дверей в ЗДО;

3) Ваш
варіант _____
Додаток Б

Програма спостереження за спілкування батьків і дітей

Мета: виявити вплив способу життя батьків на формування поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Завдання:

1. Виявити можливе виникнення позитивних та негативних соціальних стереотипів поведінки батьків та дітей на вербальному рівні під час певних режимних моментів, а саме: під час приходу дітей до ЗДО та під час забирання дитини з ЗДО.

2. Виявити можливе виникнення позитивних та негативних соціальних стереотипів поведінки батьків та дітей на невербальному рівні під час певних режимних моментів, а саме: під час приходу дітей до ЗДО та під час забирання дитини з ЗДО.

3. На емоційному рівні визначити емоції та почуття батьків та дітей.

Об'єкти спостереження: діти старшого дошкільного віку та їх батьки

Предмет спостереження: взаємодія батьків і дітей, їх поведінка

Форма фіксації результатів спостереження: протокол.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, безпосереднє, внутрішнє, ситуативне, систематичне.

Додаток В

Програма спостереження за спілкування батьків і дітей.

Мета: виявити вплив способу життя батьків на формування позитивних і негативних соціальних стереотипів дітей старшого дошкільного віку.

Завдання:

1. Виявити можливе виникнення позитивних і негативних соціальних стереотипів поведінки батьків та дітей на вербальному рівні під час певних

режимних моментів, а саме: під час приходу дітей до ДНЗ та під час забирання дитини з ДНЗ.

2. Виявити можливе виникнення позитивних і негативних соціальних стереотипів поведінки батьків та дітей на невербальному рівні під час певних режимних моментів, а саме: під час приходу дітей до ЗДО та під час забирання дитини з ДНЗ.

3. На емоційному рівні визначити емоції та почуття батьків та дітей.

Об'єкти спостереження: діти старшого дошкільного віку та їх батьки.

Предмет спостереження: взаємодія батьків і дітей, їх поведінка.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркоче, безпосереднє, внутрішнє, ситуативне, систематичне.

Додаток Г

Бланк протоколу

Позитивні і негативні соціальні стереотипи поведінки дітей і батьків Режимні моменти	Соціальні стереотипи поведінки батьків (на вербальному рівні)	Соціальні стереотипи поведінки батьків (на не - вербальному рівні)	Виникнення відповідних емоцій і почуттів у батьків на емоційному рівні	Соціальні стереотипи поведінки дітей (на вербальному рівні)	Соціальні стереотипи поведінки дітей (на не - вербальному рівні)	Виникнення негативних емоцій і почуттів у дітей на емоційному рівні
Під час приходу до дитячого садочка						- нервується
Під час забирання дитини з садочка						- дитина різко стала замкненою, тривожною

**Бесіда з дітьми, щодо вивчення впливу недостатнього емоційного
контакту з дитиною в сім'ї (основний метод)**

Мета: вивчення впливу недостатнього емоційного контакту з дитиною на її соціалізацію в сім'ї

Орієнтовний перелік питань

Чи часто ви дивитесь мультфільми з батьками?

Чи часто батьки читають тобі казки?

Як часто мама та тато граються з тобою?

Чи вивчають батьки з тобою вірші?

Чи завжди батьки відгукуються на твоє прохання пограти з тобою?

Чи читають батьки з тобою казки перед сном?

Як часто батьки ходять з тобою на прогулянку?

Чи завжди батьки купують тобі іграшки яких хочеться зараз?

Хто з батьків проводить з тобою найбільше часу?

Чи співають тобі батьки перед сном колискові пісеньки?

**Бесіда з батьками, щодо вивчення впливу недостатнього емоційного
контакту з дитиною в сім'ї (основний метод)**

Мета: вивчення негативного впливу недостатнього емоційного контакту з дитиною в сім'ї на її соціалізацію

Орієнтовний перелік питань

Скільки часу на день Ви приділяєте вихованню своєї дитини?

Чи часто Ви ходите з нею на прогулянку?

Чи граєте Ви в ігри з дитиною?

Чи переглядаєте Ви з дитиною мультики чи дитячі фільми?

Чи часто Ви читаєте своїй дитині казки?

Чи обіймаєте Ви свою дитину?

Коли Ви втомлені і дитина просить Вас пограти з нею, що ви їй відповісте в цій ситуації?

Чи виявляє бажання дитина з Вами грати?

Чи намагаєтесь Ви спочатку пояснити дитині, як вести себе в тій чи іншій ситуації?

Якщо ні, то чому?

Як часто Ви караєте свою дитину?

Додаток Ж

Бесіда з дітьми щодо вивчення ускладнення подружніх стосунків у родині (основний метод)

Мета: вивчення ускладнення подружніх стосунків як фактору формування деструктивних рис характеру дитини

Орієнтовний перелік питань

Чи допомагаєш ти своїм батькам?

Чи залишають батьки тебе самого вдома?

Ти сумуєш, коли вдома не має батьків?

Чи часто твої батьки лаються?

Чи часто батьки кричать на тебе?

Ти слухаєшся дорослих?

Чи допомагаєш ти вихователю, якщо вона попросить?

Чи відвідуєш ти якийсь гурток?

Чи хотів би ти мати такі іграшки як у твоїх друзів?

Чи ділишся ти своїми іграшками з іншими дітьми?

**Бесіда з батьками щодо вивчення впливу рівня педагогічної культури
батьків на виховання дитини (основний метод)**

Мета: вивчення впливу рівня педагогічної культури батьків на неправильність лінії виховання дитини у родині

Орієнтовний перелік питань

Чи однакові вимоги Ви з чоловіком ставите до своєї дитини?

Чи часто у вашій сім'ї виникають конфліктні ситуації?

Чи цікавитеся Ви у своєї дитини як минув день у ДНЗ?

Чи довіряє Вам ваша дитина?

Чи можете Ви вирішувати проблеми з своєю дитиною?

Чи контролюєте Ви поведінку своєї дитини?

Чи часто Ви наказуєте свою дитину?

Чи є у вас проблеми у вихованні вашої дитини?

Чи консультуєтесь Ви з вихователем щодо правильного виховання своєї дитини?

Чи вчите Ви з своєю дитиною вірші?

Чи приймаєте Ви участь у спільній роботі з дитиною та педагогом?

Чи задоволені Ви своїми взаєминами з своєю дитиною?

Додаток И

Комплексна корекційно-розвивальна програма

Блок I. РОБОТА З БАТЬКАМИ

Загальні цілі:

- усвідомлення власного ставлення до дитини;
- підвищення сензитивності до дошкільника;
- створення більш адекватного уявлення про дитину;
- продуктивна реорганізація арсеналу засобів спілкування з дитиною;
- психокорекція неадекватних стилів взаємодії з дитиною;
- усвідомлення батьками власних проблем;

- актуалізація прихованого потенціалу особистісного розвитку;
- підвищення психолого-педагогічної культури.

Перший блок програми включає дев'ять занять з батьками за наступними темами:

1. Знайомство. *Мета заняття:* познайомити батьків, сприяти згуртуванню групи, створити доброзичливу атмосферу та комфорт під час роботи, роз'яснення завдань батьківської групи.

2. Моя родина. *Мета заняття:* презентація кожної сім'ї, визначення понять: “сім'я”, “батьки”, “батьківство”, “особистісне спілкування”, усвідомлення ролі батьків у вихованні дітей.

3. Стилi виховання. *Мета заняття:* ознайомити батьків зі стилями виховання, визначити їх загальні характеристики, особливості впливу на розвиток дитини.

4. Я і моя дитина. *Мета заняття:* сприяти усвідомленню власного ставлення до дитини, розумінню особистісних якостей та її поведінки, формувати адекватну батьківську позицію.

5. Взаєморозуміння в родині. *Мета заняття:* підкреслення ролі позитивних стосунків як головної умови сімейного добробуту; формування адекватного стилю розв'язання проблемних ситуацій; усвідомлення понять “співпраця”, “узгодження”, “психологічний клімат”.

6. Ефективна взаємодія у спілкуванні. *Мета заняття:* навчитися застосовувати різні прийоми, що сприяють ефективному спілкуванню; підвищення комунікативної компетенції; розширення досвіду рефлексії та групової роботи.

7. Технології ефективного спілкування. *Мета заняття:* сприяти формуванню навичок ефективної взаємодії з дітьми, використовувати оптимальні засоби спілкування; сприяти розвитку комунікабельності.

8. Морально-правові основи батьківства. *Мета заняття:* усвідомлення батьківського ставлення, прав дитини, важливості її духовного розвитку; організація морально-правового середовища; розвиток вміння

бачити в кожній людині щось позитивне; виховувати повагу до себе й оточуючих; формувати вміння визначати унікальність та індивідуальність дитини.

9. Майбутнє. *Мета заняття:* аналіз та усвідомлення кожним учасником якісних змін, підсумки спільної роботи, проектування майбутнього, рефлексія.

Блок II. БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧІ ГРУПИ

Загальні цілі:

- корекція порушень дитячо-батьківських стосунків;
- розвиток взаємного сприймання, взаєморозуміння, прийняття;
- формування адекватних уявлень про сім'ю;
- формування єдиного стилю спілкування;
- розвиток емоційної єдності;
- створення позитивного психологічного клімату спілкування.

Другий блок програми включає п'ять спільних занять батьків та їх дітей за такими темами:

1. Презентація. *Мета заняття:* сприяти зближенню та знайомству учасників, згуртованості групи, формуванню позитивної робочої атмосфери, настрою.

2. Всі ми різні! *Мета заняття:* розвивати вміння бачити себе й інших; усвідомлення власної унікальності та індивідуальності; формування уважного, дбайливого ставлення один до одного.

3. Взаєморозуміння. *Мета заняття:* сприяти розумінню почуттів, думок, вчинків людини; усвідомлення власної позиції щодо інших; сприяти безумовному прийняттю дитини, формуванню довіри, толерантності; розширення поняття про різні стилі поведінки, усвідомлення найбільш оптимального стилю спілкування.

4. Спілкуємося разом! *Мета заняття:* сприяти формуванню ефективних засобів спілкування, вміння сприймати, розуміти, приймати іншу людину в процесі спілкування.

5. **Ми – разом!** *Мета заняття:* сприяти підвищенню емоційного настрою, згуртованості; усвідомлення значимості кожного та сили єдності; підсумок групової роботи.